

τος διὰ τὴν ὀραιοτάτην καὶ συμπαθεστάτην κλίσιν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ εἶναι ἐν τῶν καλλιτεχνικῶν ἀριστουργημάτων τοῦ ναοῦ.

24. Ο ΑΓΙΟΣ [ΤΑΡΑΧΟΣ]. — Γέρων. Ἀτυχῶς κατεστράφη τὸ δεξιὸν ἡμῖς τῆς παραστάσεως ταύτης.

25. Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ. — Νέος ἀγένειος, πυρρόθριξ σπουδῆς ἄξιος, διὰ τὴν μετὰ καλλιτεχνίας ἐκπεφρασμένην ἀξιοπρεπῆ αὐτοῦ στάσιν καὶ διὰ τὸ ἐλαφρὸν καὶ ἀφελὲς τῆς τεχνικῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ. Ἀτυχῶς ἀμφότεραι αἱ χεῖρες αὐτοῦ διερρύησαν. Σημειώτεον ὅτι οἱ ἐντὸς τοῦ κύκλου ἐγγεγραμμένοι ἅγιοι οὗτοι, ὡς καὶ οἱ ἀπέναντι περὶ τὸ μεσημβρινὸν τρίθυρον (30—31), δὲν φέρουσι τὸν περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν συνήθη στέφανον τῆς ἀγιότητος, τοῦ περὶ αὐτοὺς κύκλου εἰσὶν ἀναπληροῦντος τοῦτον.

26. [Η ΣΤΑΥΡΩΣΙΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ]. — Ἐκφραστικωτάτη παράστασις κυρίως διὰ τὴν ὑπὸ τὸν Σταυρὸν ἱσταμένην Θεοτόκον καὶ τὸν Ἰωάννην. Ἡ στάσις τῆς Θεοτόκου, ἡ σοβαρά, πλουσία καὶ μεγαλοπρεπὴς διάθεσις τοῦ χρυσοπαρύφου ἱματισμοῦ αὐτῆς, ἡ μετ' ἀπολύτως τελείας τέχνης ἔκφρασις τοῦ μητρικοῦ αὐτῆς ἄλγους, ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ θνήσκοντος υἱοῦ αὐτῆς, τὸ νεκρικὸν χροῶμα τοῦ μετὰ βάρους πρὸς τὰ ἐμπρὸς κλίνοντος σώματος τοῦ Ἰησοῦ, τὸ κεκλεισμένον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, συνεπιεία βασάνων καὶ κοπώσεων, ἡ στάσις τοῦ Ἰωάννου καὶ ἡ πτύχωσις αὐτοῦ, ἡ ἐντελὴς τὴν πτύχωσιν τῆς ἀρχαίας ἐγκρίτου τέχνης ἡμῖν ὑπομιμνήσκουσα, ταῦτα πάντα δικαίως καθιστᾷ τὴν παράστασιν ταύτην τοῦ Σταυρικοῦ πάθους μοναδικὴν ἴσως ἐν τῇ μουσειωτικῇ χριστιανικῇ τέχνῃ. Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ, προσοχῆς καὶ σημειώσεως ἄξιον, ἡ ἀντίθεσις, ἣν παρουσιάζει τὸ γυμνὸν σῶμα τοῦ Κυρίου, ὡς πρὸς τὰς παρ' αὐτῷ ἐνδεδυμένους παραστάσεις τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἰωάννου. Τὸ γυμνὸν σῶμα τοῦ Κυρίου, ὅχι μόνον δὲν ἔχει τὴν σχετικὴν τελειότητα τοῦ σχεδίου τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἰωάννου, ἀλλ' εὐρίσκεται ἐν προφανεῖ ἀντιθέσει, ἥσσανος οὕτως εἰπεῖν τέχνης, ἐν συγκρίσει καὶ σχέσει πρὸς τὴν τελειότητα τῆς διαθέσεως καὶ στάσεως τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἰωάννου. Τὴν ἐξήγησιν τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἤδη ἐδώκαμεν ἐν τῇ περὶ τῶν ψηφιοθετημάτων τούτων γενικῇ προθεωρίᾳ (σελ. 15).

Εἰς τὴν ἀντίθεσιν δὲ ταύτην συμβάλλει πολὺ καὶ τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τοῦ γυμνοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ, ὅπερ, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς κα-

νόνας τῆς προοπτικῆς, ὡς ὑψηλότερον ἰστάμενον, ἔπρεπε νὰ φαίνεται μικρότερον, τούναντίον εἶνε πολὺ μεγαλύτερον τῶν κάτωθεν καὶ πλησιέστερον πρὸς ἡμᾶς ἰσταμένων σωμάτων τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἰωάννου, καὶ τοῦτο, ὅπως ὁ τεχνίτης φυλάξῃ τὸν γενικὸν κανόνα, καθ' ὃν τὰ κύρια πρόσωπα, καὶ μάλιστα τοῦ Ἰησοῦ, ἀπεικονίζονται μεγαλύτερα τῶν λοιπῶν, εἰς ἔνδειξιν τῆς θείας αὐτῶν μεγαλειότητος. Πρὸς περὶ τούτου καὶ ὅσα ἐν σελίδι 25, ἐν τῇ παραστάσει τῆς Προδοσίας εἵπομεν.

Εἰδικώτερον ἐπὶ τῆς εἰκόνος ταύτης παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς· ὁ Ἰησοῦς προσηλωμένος ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, τετράγωνον ὑποπόδιον ἔχοντος (Suppedaneum), ἐρ' οὐ κεχωρισμένως εἰσὶ προσηλωμένοι οἱ πόδες αὐτοῦ, μετὰ βάρους πίπτει πρὸς τὰ ἐμπρός· τὸ αἷμα ἀπὸ τῶν δύο αὐτοῦ ποδῶν ῥεεῖ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀδάμ, ὅστις κατὰ θεολογούμενην παράδοσιν ἐτάφη ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ (=κρανίου τόπος) (1).

Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Ἰησοῦ εἰσὶ κεκλεισμένοι· τὸ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ὁμως αὐτοῦ ῥέον ζωηρὸν αἷμα καὶ ὕδωρ ὀηλοῦ ἄριστα τὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὀρίζομενον χρόνον, ὅτι πρὸ μικροῦ ἤδη παρέδωκε τὸ πνεῦμα ὡς εἶδον αὐτὸν ἡ δὲ τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη, ἀλλ' εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἐνυξε, καὶ εὐθὺς ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ» Ἰωάνν. ιθ'. 33 (2).

(1) «Ὅθεν οὐδὲ ἀλλαχοῦ πάσχει, οὐδὲ εἰς ἄλλον τόπον σταυροῦται, ἢ εἰς τὸν Κρανίου τόπον, ὃν Ἑβραίων οἱ διδάσκαλοι φασὶ τοῦ Ἀδάμ εἶναι τάφον. Ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν μετὰ τὴν κατάραν τεθᾶφθαι διαβεβαιουῦνται. Ὅπερ, εἰ οὕτως ἔχει, θαυμάζω τοῦ τόπου τὴν οἰκειότητα. Ἐδεῖ γὰρ τὸν Κύριον, ἀνανεῶσαι θέλοντα τὸν πρῶτον Ἀδὰμ, ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ παθεῖν, ἵνα, ἐκείνου λύων τὴν ἁμαρτίαν, ἀπὸ παντὸς αὐτὴν ἄρῃ τοῦ γένους· καὶ ἐπειδὴ ἤκουσεν ὁ Ἀδὰμ· «Γῆ εἴ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ», διὰ τοῦτο πάλιν ἐκεῖ τέθειται, ἵνα τὸν Ἀδὰμ εὐρών ἐκεῖ, λύσῃ μὲν τὴν κατάραν, ἀντὶ δὲ τοῦ· «Γῆ εἴ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ», λοιπὸν εἴπῃ· «Ἐγείραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός· καὶ πάλιν· «Ἀνάστα καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι», ἵνα μηκέτι τεθῇς ὑπὸ γῆς, ἀλλ' ἐν οὐρανοῖς ἀνέλθῃς.» Ἀθανασίου εἰς τὸ πάθος τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὸν Σταυρόν. Πατρολ. Ἐκδ. Migne τόμ. 28 σελ. 208. Διὰ τοῦτο δὲ ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπὸ τὸν Γολγοθᾶ εὗρηται σκοτεινότερον παρεκκλῆσιον, τὸ καλούμενον τοῦ Ἀδάμ. Πλείονα περὶ τούτου, ὡς καὶ περὶ τοῦ κρανίου τοῦ Ἀδάμ, ἰδὲ Βενιαμίν. Προσκυνητᾶριον τῆς Ἀγίας Γῆς. σελ. 195-196.

(2) Τὴν παράστασιν ταύτην ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Millet ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. τοῦ 1894, ἐν ᾗ ἐν σελ. 113 λέγει, ὅτι «αἷμα ὕδατι μεμιγμένον ῥεεῖ οὐχί

Ἐκ τοῦ ἀπὸ τῆς ὁσφύος τοῦ Ἰησοῦ, ἱκανῶς πρὸς τὰ κάτω μέχρι τῶν γονάτων, κρεμασμένου σουδαρίου, δῆλον, ὅτι ἡ Σταυρώσις αὐτῇ ἀνήκει εἰς τὴν β'. περίοδον τῆς ἀπεικονίσεως τῆς Σταυρώσεως, ἐξ ἧς μεταβαίνομεν εἰς τὴν γ', καθ' ἣν τὸ ἀπὸ τῆς ὁσφύος τοῦ Ἰησοῦ κρεμασμένον σουδάριον βραχύνεται ἐπὶ πολὺ, μέχρι σχεδὸν τῆς ὅλης τοῦ σώματος ἀπογυμνώσεως, ὅπερ μάλλον φιλεῖ καὶ ἀκολουθεῖ ἡ δυτικὴ Χριστιανικὴ τέχνη. Γνωστὸν δ' ὅτι ἐκ σεβασμοῦ καὶ ἐκ φόβου μὴ, ἔστω καὶ διὰ τῆς γραφικῆς, ἐπαναλάβωσιν οἱ χριστιανοὶ τὸ Σταυρικὸν τοῦ Κυρίου πάθος, κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς παραστάσεως ταύτης, πολὺ τῶν πρώτων αἰώνων βραδύτερον, (διότι οἱ πρώτοι Χριστιανοὶ οὐδὲ διανοήθησαν κἄν, γὰρ θέσωσιν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τὸν Ἰησοῦν), ἀπεικονίζον τὸν Ἰησοῦν ἐνδεδυμένον ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ καὶ ζῶντα, κατὰ τὰ ἀρχαιότατα πρότυπα, ἅτινα γινώσκουμεν (1) καὶ ἅτινα ἐν τῷ ἡμετέρῳ Χριστιανικῷ ἀρχαιολογικῷ μουσεῖῳ ἔχομεν. (2)

Ἡ Θεοτόκος ἐκ δεξιῶν τοῦ Κυρίου, μεγαλοπρεπεστάτην, ἅμα δὲ καὶ σεμνοτάτην, βαθείως κυανοῦ χρώματος, χρυσοσπάρυφον κροσσωτὴν περιβολὴν φέρουσα, καὶ ἐντελῶς τὴν ψαλμικὴν ῥῆσιν ὑπομιμνήσκουσα τῆς ἐκ δεξιῶν ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ καὶ κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένης βασιλίσσης (3), μετ' ἐκφράσεως ἀπεριγράπτου μητρικοῦ ἄλγους ἀτενίζει πρὸς τὸν θνήσκοντα αὐτῆς υἱόν, ὃν καὶ τῇ δεξιᾷ δεικνυσιν, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ λευκὸν μανδύλιον πρὸς ἀπόμαξιν τῶν ἑαυτῆς δακρύων. Ἡ στάσις αὕτη τῆς Θεοτόκου συνιστάται λίαν τοῖς περὶ τὴν Χριστιανικὴν ἀγιογραφίαν καὶ τὴν καθόλου ἱστο-

μόνον ἐκ τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν, ἀλλ' ἀναβλύζει καὶ ἐκ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἐν ᾧ γνωστὸν ἐκ τῆς ἁνθ' Εὐαγγελικῆς περικοπῆς, ὅτι μόνον ἐκ τῆς παναγίας πλευρᾶς τοῦ Ἰησοῦ ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ.

(1) Τοιαύτας ἀπεικονίσεις ἰδὲ ἐν Ch. Rohault de Fleury l'Evangile. Etudes Iconographiques. Tours. 1874. Πρβλ. καὶ Δαμασκ. Πατρ. Τόμ. 95. σ. 316.

(2) Ἐκ τοιοῦτου ἐπομένως λόγου προήρχετο ἡ ἐπὶ μακρὸν μὴ ἀπεικονίσις νεκροῦ καὶ γυμνοῦ τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ οὐχὶ ἐξ ἀντιπαθείας τῶν Βυζαντινῶν πρὸς παράστασιν τοῦ νεκροῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ, ὡς εἰς τὰ περὶ τῆς παραστάσεως ταύτης σημειοῖ ὁ κ. Millet. Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1894. σελ. 115.

(3) «Παρέστη ἡ βασιλίς σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ περιβεβλημένη πεποικιλμένη. . Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη πεποικιλμένη» ψαλμ. μδ'.

ρίαν τῆς τέχνης ἀσχολουμένοις, δι' οὓς ἀνωτέρω λόγους εἵπομεν τῆς μεγαλοπρεποῦς αὐτῆς παραστάσεως, τῆς περιβολῆς καὶ πτυχώσεως καὶ διὰ τὴν ἀπὸ κεφαλῆς διὰ νώτων μέχρι ποδῶν, ὡραίαν γραμμὴν τοῦ σώματος, ἔξοχον ἐνέχουσιν καλλιτεχνικὴν ζωὴν καὶ δύναμιν.

Ὁ Ἰωάννης νέος ἀγένειος, τῇ μὲν δεξιᾷ δείκνυσι τὸν Ἰησοῦν, τῇ δὲ ἀριστερᾷ ὑποβάστιάζει πῶς τὸ ἄκρον τοῦ λευκοῦ αὐτοῦ ἐπενδύτου. Ἐν ᾧ δὲ ἡ Θεοτόκος παρίσταται ἀτενίζουσα πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ὁ Ἰωάννης τούναντίον κύπτων χαμαί, βλέπει μᾶλλον τὸν θεατὴν. Ἡ καλλιτεχνικὴ αὕτη ἀντίθεσις προσδίδωσι μεγίστην ἁρμονίαν εἰς τὸ ὅλον τῆς εἰκόνης, διότι οὕτως ἀνακόπεται ἡ μονότονος διεύθυνσις τῶν βλεμμάτων ἀμφοτέρων εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ ἐξόχως δὲ λαμπρὰ πτυχολογία τοῦ Ἰωάννου, οὐχὶ μόνον ὑπενθυμίζει ἡμῖν τὴν ἀρχαίαν τέχνην, ἀλλὰ σαφῶς δείκνυσι, πῶς ἡ Χριστιανικὴ τέχνη ἐστὶ συνέχεια τῆς ἀρχαίας τέχνης, (περὶ τούτου ἐκτενέστερον ἰδὲ ἡμετέραν Ἀγιογραφίαν σελ. 55—57). Ἀμφοτέροι δὲ μάλιστα ὁ τε Ἰωάννης καὶ ἡ Θεοτόκος, ὡς καὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἐν ταῖς ψηφοθετήμασι τοῦ Ναοῦ Ἀγίων, φέρουσι τὰ ἀρχαῖα ὑπὸ τοὺς πόδας δι' ἱμάντων, τὰ πέδιλα ἀφίοντα τοὺς πόδας γυμνοὺς ἐκ τῶν ἄνω. Ἀνωθεν τοῦ Σταυροῦ καθίπταντο δύο Ἀγγελοι, καὶ τοῦ μὲν πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Ἰησοῦ, διεσώθη ἡ δεξιὰ χεὶρ, τοῦ δὲ πρὸς τὰ ἀριστερά, μέρος σώματος μετὰ τῆς ἀριστερᾶς αὐτοῦ χειρός. Τὰ ἐπὶ τοῦ λόφου δὲ τοῦ Γολγοθᾶ ἐκατέρωθεν τοῦ Σταυροῦ ἄνθη, μυστικῶς συμβολίζουσι τὴν διὰ τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἐξανθίσασαν ἡμῖν χάριν. Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν ἐν ὅλῳ πρόσωπα *τρία*.

Ἀπλῇ δὲ τις σύγκρισις τῆς Σταυρώσεως ταύτης πρὸς τὴν Σταύρωσιν τῆς παρὰ τὴν Λεβαθεῖαν Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, σαφῶς καταδείκνυσι τὸ ἀσυγκρίτως ὑπέροχον τῆς μουσειακῆς ταύτης τοῦ Δαφνίου παραστάσεως, καὶ ἐπομένως, τὸ ἀσυγκρίτως ὑπέροχον τῶν ψηφοθετημάτων τῆς Μονῆς Δαφνίου, ὡς πρὸς τὰ ψηφοθετήματα τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ. Ὡσαύτως πολὺ ὑποδεστέρα τῆς παραστάσεως ταύτης παρίσταται ἡ Σταύρωσις ἐν τῷ ἐν Monreale Ναῷ τῆς Σικελίας, ἐν ᾗ ὁ Ἰωάννης τὴν δεξιὰν χεῖρα ἔχει ἐπὶ τῆς παρειᾶς αὐτοῦ εἰς ἐκδήλωσιν τῆς ἑαυτοῦ λύπης.

27. Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ. — Σύνθεσις παριστάνοῦσα ἐντελῶς σκηνὴν τοῦ ἰδιωτικοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. Ἡ Ἀγία

Ἄννα ἐπὶ ἐρυθρᾷ κλίνῃς, πλουσιωτάτης ἐπιχρύσου διακοσμήσεως ἀνεγχερμένη, τὴν μὲν δεξιὰν ἔχει ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος, τὴν δὲ ἀριστερὰν μεθ' ὑπάτης λεπτότητος καὶ χάριτος ἐπακουμβᾶ ἐπὶ τοῦ ἐπενδύτου καὶ τοῦ κάτω ἄκρου τῆς ἀριστερᾶς αὐτῆς σιαγό-
νος. Ἡ ἔκφρασις δὲ ταύτης ἀποτελεῖ τέλειον τύπον περιεσκευμένης Μητρὸς ἐν λοχείᾳ διατελούσης, ὡς ἤδη τὰ δέοντα ἐν σελ. 24 εἴ-
πομεν.⁽¹⁾

Τρεῖς παιδίσκαι ὑπηρετοῦσιν αὐτήν, ὧν ἡ παρὰ τοὺς πόδας, τῇ δεξιᾷ κομίζει ὀπώρας (σταφυλὰς καὶ ἀπιδία) ἐπὶ κανίστρου, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατεῖ χειρόμακρον· ἡ δευτέρα προσκομίζει ἕτερα λευκὰ ἐδέ-
σματα, ὁμιλοῦσα πρὸς τὴν πρώτην, καὶ δεικνύουσα τὴν Ἀγίαν Ἄν-
ναν· ἡ δὲ τρίτη ἐκ τῶν ὀπισθεν ῥιπίζει τὴν σεπτὴν λεχὼ διὰ ῥιπιδίου
πετρῶν ταῶνος.

Κάτω ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, δύο ἕτεροι ἀσχολοῦνται περὶ τὴν λουσίαν τοῦ
βρέφους, ὧν ἡ μὲν προσκλινῆς, ὑποβαπτάζει ἐντὸς τοῦ ὕδατος τὸ ἱε-
ρὸν βρέφος, ἐνῷ νεωτέρα παιδίσκη χέει ὕδωρ διὰ δοχείου. ὅπερ ὑπο-
βαπτάζει δι' ὀθόνης, ὅπως ὑποδηλωθῇ πιθανῶς τὸ θερμὸν τοῦ ὕδατος.
Ἐν ὅλῳ ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν πρόσωπα ἑπτὰ.⁽²⁾

(1) Ἡ στερέωσις τῆς εἰκόνης ταύτης τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου, ὡς καὶ τῶν
ψηφοβημάτων τοῦ θόλου ἐγένετο δαπάνη τῆς Κυβερνήσεως, αὕτη δὲ ἡ τοῦ
Γενεσίου τῆς Θεοτόκου ἐγένετο τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ τότε Ὑπουργοῦ τῆς Παι-
δείας καὶ Ἀθναγασίου Εὐταξίου, ἐνθουσιώδους φίλου τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέ-
χνης. Τὴν στερέωσιν τῶν λοιπῶν ἀνέλαθεν ἕκτοτε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.

(2) Ὡσαύτως τὴν παράστασιν ταύτην ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Millet ἐν τῇ Ἀρ-
χαιολ. Ἐφημ. τοῦ 1894, ἐν ἣ ἴλιαν ὀρθῶς διαβλέπει τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τέ-
χνης ἐπωφέλειαν τῆς διαθέσεως τῆς Ἀγίας Ἄννης, ἥς ὁμῶς οἱ πόδες δὲν εἶναι
γυμνοί, ὡς ἐκ παραδρομῆς ἀναφέρει (σελ. 151), ἀλλὰ μόνον ὁ εἰς, ὁ δεξιὸς καὶ
τοῦτο, ὅπως ἀνακόψῃ ὁ τεχνίτης τὴν μονοτονίαν ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν κεκα-
λυμμένων, τεταμένων ἢ ἀμφοτέρων γυμνῶν. Τὸ δὲ ῥιπιδίον δὲν σύγκειται ἐκ
πετρῶν φασιανόῦ, ὡς ἐν σελ. 150 ἀναφέρει, ἀλλ' ἐκ πετρῶν ταῶνος, ἀφ' οὗ
μάλιστα περὶ τῆς ἐκ τῶν πετρῶν ταῶνος χρήσεως τοῦ ῥιπιδίου ῥητὴν ἔχομεν
ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς διαταγαῖς τὴν πληροφορίαν ταύτην «δύο δὲ δίακο-
νοὶ ἐξ ἐκατέρων τῶν μερῶν τοῦ θυσιαστηρίου κατεχέ-
τωσαν ἐξ ὑμένων λεπτῶν ῥιπιδίων ἢ πετρῶν ταῶνος ἢ ὀθό-
νης...» (Ἀποστολ. Διαταγαί. Η'. 12).

Ὅτι δὲ ὁ τεχνίτης δὲν εἶναι ἄμοιρος προοπτικῆς, ὡς ἐν σελ. 158 ὁ κ. Mil-
let ἀναφέρει, λαμπρῶς νομίζομεν καταδείκνυσιν ἡ ὑπὸ τὸν θόλον εἰκὼν τῆς

28. [H] ¹ ANACTACIO. — Λαμπρά μουσειακή παράστασις ἐξόχου τέχνης καὶ πολυπλόκου συνθέσεως, στηριζομένη εἰς τὸ τοῦ Νικο-

Γεννήσεως τοῦ Κυρίου, ἄλλως ἐν σελ. 159, καὶ αὐτὸς ὁ κ. Millet ὁμολογεῖ ὅτι ὁ ψηφοθέτης ἐδείχθη ἱκανῶς ἐπιδέξιος, ὥπως ἀποφύγῃ τὰς ἐκ τῆς ἀγνοίας τῆς προοπτικῆς ἐλλείψεις.

Ἀπὸ τῶν περὶ τῆς εἰκόνας δὲ ταύτης τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου κρίσεων αὐτοῦ προαγόμενος ὁ κ. Millet (σελ. 161), φρονεῖ ὅτι τὰ ψηφοθετήματα τῆς Μονῆς Δαφνίου εἰσὶ μεταγενέστερα τῶν ψηφοθετημάτων τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ. Περὶ τούτου ἡμεῖς ἔχομεν ἀντίθετον ἰδέαν, φρονούντες ὅτι τὰ ψηφοθετήματα τοῦ Δαφνίου εἰσὶν ἀρχαιότερα τῶν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ. Τοῦτο δὲ λέγομεν στηριζόμενοι καὶ ἐπὶ ἄλλων μὲν λόγων, ἰδίᾳ ὅμως εἰς ἐπιστημονικὰ τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης πορίσματα, καθ' ὃ, ὅσα ἀρχαιότερα τὰ χριστιανικὰ ἔργα, τοσοῦτον ταῦτα πλησιέστερα πρὸς τὸ ἀρχαῖον σχῆδιον καὶ τελειότερα. Ὅτι δὲ τὰ ἔργα τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀσυγκρίτως λόγῳ εἰσὶν ὑπέρτερα τῶν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, περὶ τούτου οὐδὲ λόγος καὶ ἐπιτρέπεται, ὅταν ἀφ' ἑαυτῶν τὰ πράγματα διὰ τῆς συγκρίσεως σαφέστατα μαρτυροῦσι τοῦτο. Τοῦ κανόνος τούτου ἐξαιρέσεις βεβαίως ἔχομεν.

Ὑπὸ ἀρχιτεκτονικὴν ἐποψίν ἡδύνατο ἴσως ὁ Ναὸς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ νὰ θεωρηθῇ ἀρχαιότερος τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἐνεκα τῆς διαθέσεως τῆς γυναικωνίτιδος μέχρι τοῦ ἱεροῦ βήματος, ὡς ὁ ἐν Ῥεθένην Ναὸς τοῦ S. Vitale καὶ ὁ Ἀθήνησι Ναὸς τοῦ Νικοδήμου, ἀλλὰ τοῦτο δυσκόλως δυνάμεθα νὰ υποστηρίξωμεν ἐνεκα τῆς τέχνης τῶν ψηφοθετημάτων, ἅτινα καθ' ἡμᾶς εἰσὶ μεταγενέστερα τῶν ψηφοθετημάτων τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἐκτὸς ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι ὁ μὲν Ναὸς ἰδρύθη ἐπὶ τοῦ λεγομένου, ὡς ἱδρυτοῦ τῆς Μονῆς Αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Β'. (959—963) περὶ οὗ, μετὰ τῆς εἰκόνας αὐτοῦ, ἰδὲ Κρέμου Φωκικὰ τόμ. Β'. σελ. 37. τὰ δὲ ψηφοθετήματα ἐγένοντο βραδύτερον, μάλιστα ἀφοῦ ἔχομεν σοφοῦ ἀνδρὸς ῥητῶς ἐκπεφρασμένην γνώμην (ἀποκρουσμένην ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν Φωκικῶν), τὴν γνώμην Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, ὅτι ἱδρυτὴς τῆς Μονῆς δὲν εἶνε οὕτε Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνός, οὔτε Ῥωμανὸς ὁ νεώτερος, οὔτε Κωνσταντῖνος ὁ Ζ'. οὔτε ἡ Θεοφανὼς οὔτε ὁ Φωκᾶς, ἀλλὰ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς 1142—1180» (Κρέμου Φωκικά. τόμ. Β'. σελ. 38)· πιθανὸν ἐπομένως ἀμφότεραι αἱ παραδόσεις αὗται νὰ στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἀληθείας, τοῦ μὲν Ῥωμανοῦ ἐγείραντος τὸν Ναόν, τοῦ δὲ Κομνηνοῦ περικυμῆσαντος τοῦτον διὰ τῶν ψηφοθετημάτων, ἄλλως, ὅπερ καὶ σπουδαιότατον, τὰ ψηφοθετήματα τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ὁμοιάζουσι μᾶλλον πρὸς τὰ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ψηφοθετήματα τῶν ἐν Σικελίᾳ Ναῶν τῆς Μαρτοράνας (Martorana 1132) καὶ τῆς Καπέλλας Παλατινᾶς (Cappella Palatina 1140—1143), ἢ πρὸς τὰ τὴν ἀρχαίαν μᾶλλον τέχνην ὑπομιμνήσκοντα ὠραίων γραμμῶν καὶ τελειοτέρων ἐκφράσεων ψηφοθετήματα τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου.

(1) Τὸ ἄρθρον H, κατὰ λάθος παρέδραμεν ὁ Ἰταλὸς ψηφοθέτης κ. Nono.

δήμου Εὐαγγέλιον. (1) Ὁ Ἰησοῦς νικητὴς τοῦ θανάτου, χρυσὴν φέρον περιβολήν, μεγαλοπρεποῦς καὶ πλουσίας πτυχώσεως, συντρίβει τὰς χαλκὰς πύλας τοῦ Ἄδου, καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ, κρατῶν τὸν διὰ δύο κεραίων Σταυρὸν τῆς νίκης, ὣν ἡ μικρὰ κεφαλὰ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Σταυροῦ, καταπατεῖ τὸν ἄρχοντα τοῦ σκότους τὸν Διάβολον, ἐν μορφῇ εἰδεχθῆς καὶ φρίσσοντος γέροντος παρισταμένου φέροντος σιδήρᾳ· πίδαας εἰς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, τῇ δὲ ἀριστερᾷ ἐγείρει τὸν ἐκτενέοντα αὐτὸν Προπάτορα (2), ὃ παρίσταται συντεκτεύουσα Εὐα ἡ Προμήτωρ, τὰς χεῖρας αὐτῆς ὑπὸ τὸν ἐπενδύτην αὐτῆς ἔχουσα· καὶ τῶν μὲν Πρωτοπλάστων ὀπισθεν παρίστανται ἐστεμμένοι κεφαλαί, οἱ Βασιλεῖς τῆς Π. Διαθήκης Δαβὶδ, Σολομὼν κλπ. ὀπίσω δὲ τοῦ Ἰησοῦ, Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, τῇ μὲν ἀριστερᾷ κρατῶν εἰλιγμένον εἰλητάριον, τῇ δὲ δεξιᾷ εὐλογῶν, δεικνύσι τὸν Ἰησοῦν, ἐν ἀξιοσημειώτῳ εἰρήνῃ καὶ γαλήνῃ ἐκφράσεως παριστάμενος, κηρύσσων τοῖς ὀπίσω αὐτοῦ ἱσταμένοις *Θεὸν φανερωθέντα ἐν σαρκί*. Μεταξὺ δὲ τῶν διαφόρων ζωρῶν χρωματισμῶν τῶν προσώπων, ἀξιοπαρατήρητον ἀντίθεσιν ποιεῖ ὁ χλωμὸς χρωματισμὸς τοῦ προσώπου τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, δι' οὗ λαμπρῶς ὑποδηλοῦται ὁ ἐρημικὸς καὶ ἀσκητικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ. (3) Ὁ Διάβολος, ἀρχισατράπης Σαταν

(1) *Evangelium Nicodemii. Pars II. Sive descensus Christi ad Inferos.* Έκλ. Tischendorf. σελ. 304—311. Πρὸς. καὶ Διμασκ. Πατρ. Τόμ. 95. σ. 325.

(2) «Οὕτω τοῦ Ἄδου διαλεγόμενου τῷ Σατανᾷ, ἠπλώσεν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα καὶ ἐκράτησε καὶ ἤγειρε τὸν Προπάτορα Ἀδάμ. Εἶτα στραφεὶς καὶ πρὸς τοὺς λοιπούς, ἔφη· Δεῦρο μετ' ἐμοῦ πάντες, ὅσοι διὰ τοῦ ξύλου, οὗ ἤφατο οὗτος ἐθανατώθητε· πάλιν γὰρ ὑμᾶς διὰ ξύλου τοῦ Σταυροῦ πάντας ἐγὼ ἰδοὺ ἀνίσταμαι. . . . Καὶ ταῦτα εἰπόντων εὐλογήσας ὁ Σωτὴρ τὸν Ἀδάμ κατετὸ μέτωπον ἐν τῷ σημείῳ τοῦ Σταυροῦ, τοῦτο δὲ ποιήσας καὶ πρὸς τοὺς Πατριάρχας καὶ τοὺς Προφῆτας καὶ Μάρτυρας καὶ Προπάτορας καὶ τούτους λαβὼν ἐκ τοῦ Ἄδου ἀνέβηκε». Εὐαγγέλιον Νικοδήμου. Κεφ. VIII. σελ. 308—309.

(3) «Εἶτα ἦλθεν εἰς τὸ μέσον ἕτερος ἀπὸ τῆς ἐρήμου ἀσκητῆς καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν οἱ Πατριάρχαι· Τίς εἶ; ὁ δὲ εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι Ἰωάννης, τὸ τέλος τῶν Προφητῶν, ὃς ἐποίησα τὰς ὁδοὺς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εὐθείας, καὶ ἐκήρυξα τῷ λαῷ μετάνοιαν εἰς ἄρεσιν ἀμαρτιῶν. . . . Τοῦ Ἰωάννου τοίνυν διδάσκοντος οὕτως τοὺς ἐν Ἀδῇ, ἀκούσας ὁ πρωτόπλαστος Ἀδάμ, λέγει πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Σὴθ. . . . Εὐαγγ. Νικοδ. κεφ. II—III σελ. 302—303.

πτήσων καὶ τρέμων ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἀλύσει δεδεμένος χεῖρας καὶ πόδας⁽¹⁾ τῇ δεξιᾷ κρατεῖ τὸ ἄκρον τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς τοῦ Ἀδάμ· περὶ τὸν ἐσकुλευμένον δὲ Διάβολον κεῖνται συντετριμμένα τὰ τοῦ Ἄδου βασιλεία.⁽²⁾

Ἐν ὧν ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν κεφαλὰὶ δέκα καὶ πέντε μετὰ τῶν ὀπισθεν ἱσταμένων.

Ὡσαύτως ἡ σύγκρισις τῆς παραστάσεως ταύτης, πρὸς τὴν ἐν τῇ Νάρθηκι τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ εὐρισκομένην παράστασιν τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, σαφέστατα καταδείκνυσι τὸ ὁμοειδέως ὑπέροχον τῆς παραστάσεως ταύτης τῆς Μονῆς Δαφνίου. Ἡ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐστὶ πολὺ ὑποδεστέρα τῆς τοῦ Δαφνίου, οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπτόμον τῶν κινήσεων, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν Προπατόρων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀπολύτως πτωχὸν τῆς συνθέσεως, πέντε μόνον ἐν ὧν περιέχουσα πρόσωπα.⁽³⁾

(1) «Τότε ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης κρατήσας ἐκ τῆς κορυφῆς τὸν ἀρχιστρατῆγην Σατάν, καὶ παραδούς αὐτὸν τοῖς Ἀγγέλοις εἶπε· Σιδηροῖς καταδεσμήσατε τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας καὶ τὸν τράχηλον καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ. Εἴτα παραδούς τοῦτον τῷ Ἀδῇ, ἔφη Ἀδῶν αὐτὸν κάτεχε ἀσφαλῶς, ἄχρι δευτέρας μου παρουσίας». Αὐτόθι, σελ. 307.

(2) «Ἦλθεν οὖν πάλιν φωνή Ἀρατε πύλας λέγουσα. Ἀκούσας ὁ Ἀδῆς ἐκ δευτέρου τὴν φωνὴν ἀπεκρίθη, ὡς δὴθεν μὴ γινώσκων καὶ λέγει· Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Λέγουσιν οἱ Ἀγγελοὶ τοῦ δεσπότη· Κύριος κραταιὸς καὶ δυνατός, κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ· καὶ εὐθέως ἅμα τῷ λόγῳ τούτῳ αἱ χαλκαῖ πύλαι συνετρίσθησαν καὶ οἱ σιδηροὶ μοχλοὶ συνεθλάσθησαν, καὶ οἱ δεδεμένοι πάντες νεκροὶ ἐλύθησαν τῶν δεσμῶν, καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν. Καὶ εἰσῆλθεν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, ὡς περ ἄνθρωπος, καὶ πάντα τὰ σκοτεινὰ τοῦ Ἀδου ἐφωτίσθησαν». Αὐτόθι.

(3) Δεξιᾷ τῆς εἰκόνος ταύτης τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, μεταξὺ ἰδιορρυθμῶν ἀπλῶν κοσμημάτων, ὧν ἐν τῷ μέσῳ δεσπόζει ὁ μυστικὸς Ἀστὴρ τῆς Ἀποκαλύψεως, εὐρηγται διακεκομμένα τὰ τέσσαρα ταῦτα κεφαλαιώδη γράμματα Ι. Ι. Ι. Ι. κατὰ τὸ παρεντιθέμενον σχῆμα. Εἶνε ἄρα γε ταῦτα ἀπλᾶ κάθετα κοσμήματα, ἢ μήπως ἡ ἀπὸ Χριστοῦ χρονολογία τις, ἐν ἀφελείᾳ ἀγιογραφικῆς διακοσμῆσεως; Οὐδὲν θετικὸν περὶ τούτου δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, γινώσκοντες, ὅτι ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην κοινῶς παραδεδεγμένη χρονολογία, ἣν ἡ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἐκτὸς ἐὰν δεχθῶμεν ἕκτοτε ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος τούτου.

Κατὰ τὴν γνώμην τῆς Α.Σ. τοῦ πεπαιδευμένου Μητροπολίτου Πενταπόλεως καὶ Διευθυντοῦ τῆς Ῥιζαρίου Σχολῆς κ. Νεκταρίου τοῦ Κεφαλᾶ, ἡ παράστασις αὕτη τῆς εἰς Ἄδου Καθίδου, ὡς καὶ ἡ Βαϊφόρος, μετ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ

29. Η ΤΩΝ ΜΑΓΩΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΙΣ. — Ἀρχαϊκωτάτη καὶ μεγίστης ἀξίας μουσειακὴ σύνθεσις οὐ μόνον διὰ τὸν ἀφελῆ τύπον τῆς οὕτω ἐπὶ δίφρου καθήμενης Θεοτόκου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θεολογούμενην μυστικὴν ἔννοιαν τοῦ ὁδηγοῦντος τοὺς Μάγους Ἀγγέλου.

ἐπὶ τοῦ δένδρου καθήμενου παιδός, οὕτως ὁμοίως ἀπεικονίζετο πρὸ τῶν σεισμῶν τοῦ 1881 ἐν τῇ ἐν Χίῳ Νέᾳ Μονῇ, ἐν ἣ ὁγνοῦμεν, ἂν αὐταὶ μέχρι τοῦ νῦν διεσώθησαν. Λυπούμεθα, διότι μέχρι τοῦ νῦν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὴν Μονὴν ταύτην, οὐδὲ εἶδομεν φωτογραφικὰ ἀπότυπα τῶν ψηφωσθημάτων τῆς Μονῆς ταύτης, μάλιστα, ἀφ' οὗ καὶ ταῦτα ἀνάγονται εἰς ἐποχὴν οὐχὶ ἀπομεμακρυσμένην τῆς ἐποχῆς τῶν ψηφωσθημάτων τῆς Μοῦσας Δαφνίου, ἐκτελεσθέντα κατὰ τὸ 1045, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου (βλ. Γ. Φωτεινοῦ. Τὰ Νεαμονήσια σελ. 42, 40, 37, 23, ὡς καὶ τὴν ἐν τέλει βιογραφίαν τῶν αὐτοκρατορῶν βασιλέων τῶν κτισάντων τὴν Νέαν Μονήν, σελ. 304—316).

Πλὴν ὅμως τούτου, ἐν Χίῳ ὑπῆρχεν ἀπὸ τοῦ 1402, ἀφιερωμένον, ὡς Μετόχιον τῆς ἁνωτέρω Μονῆς, ὁ Ναὸς τῶν πέντε Ἀγίων μαρτύρων Εὐστρατίου, Αὐξεντίου, Εὐγενίου, Μαρδάρου, καὶ Ὁρέστου (Νεαμονήσια. σελ. 72 καὶ 143), περὶ θαύματος τῶν ὁποίων ἀναφέρει ἤδη ὁ πρωτόπαπας Ναυπλίου Νικόλαος ὁ Μαλαξὸς (Νεαμονήσια σελ. 72—75.) Ἀλλὰ καὶ ἐν Δαφνίῳ ἔχομεν τὴν πεντάδα τῶν Ἀγίων τούτων, Εὐστρατίου, Αὐξεντίου, Εὐγενίου, Μαρδάρου καὶ Ὁρέστου· ὑπάρχει ἄρα γε σχέσις τις μεταξὺ τῶν δύο τούτων συμπαραστάσεων, ἐν Χίῳ καὶ ἐν Ἀθήναις;

Ὁ Μονομάχος, κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα (περὶ τὸ 1045) εὐγνωμονῶν κτίζει ἐν Χίῳ τὴν Νέαν Μονήν· ὁ Βουλγαροκτόνος, κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, (1019. Παπαρρηγοπ. Τομ. Δ'. σελ. 245), ἔρχεται εἰς Ἀθήνας προσφέρον τῇ Θεοτόκῳ ἐν τῷ Παρθενῶνι πολλὰ λαμπρά, καὶ πολυτελῆ ἀναθήματα. (Γλυκᾶς. σελ. 578. Ζωναράς, Κεδρηνός. σελ. 475).

Τῷ 1263 ἡ Μονὴ Δαφνίου εὐρεται Λατινικὸν Μοναστήριον, ἐπὶ τῶν ῥαβδώσεων δέ, ἥτοι ἐπὶ τῶν διαξυσμάτων τῶν κιόνων τοῦ Παρθενῶνος, τῷ 1412 ἀναγινώσκομεν τὸ ὄνομα τοῦ Λατίνου ἡγουμένου τῆς Μονῆς Δαφνίου Πέτρου, (Frater Petrus Abbas Dalphini. βλ. πρώτην ἡμῶν συγγραφὴν σελ. 53). Τίς ἡ σχέσις τῆς Μονῆς Δαφνίου μετὰ τοῦ Ναοῦ τοῦ Παρθενῶνος; Εὖρον οἱ Φράγγοι Μετόχιον τοῦ Παρθενῶνος τὴν Μονὴν Δαφνίου, καὶ μετὰ τῆς τοῦ Παρθενῶνος καταλήψεως συγκατέλαβον καὶ τὴν Μονὴν Δαφνίου; ἢ μήπως ἐκ τοῦ Δαφνίου προσετέθησαν Λατῖνοι ἱερεῖς, ἐνεκα τῆς διαθήκης τοῦ Νερίου, ὡς ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ σελ. 53 ἀναφέρομεν; Ἐὰν δὲ πραγματικῶς ἡ Μονὴ Δαφνίου ἀνῆκεν ἤδη εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἀπὸ πότε χρονολογεῖται ἡ κτίσις αὐτῆς; Εἶνε ἄρα γε ἡ Μονὴ Δαφνίου κτίσμα ὑπὸ ἧ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, προσηλωμένον ἐξ εὐγνωμοσύνης εἰς τὸν ἐν τῷ Παρθενῶνι Ναόν;

Ἡ Θεοτόκος, ἐν σοβαρᾷ ἀμφιέσει καὶ διαθέσει, καθημένη ἐπὶ ἐδράνου, καὶ τοὺς πόδας ἐπὶ ὑποποδίου ἔχουσα, κατὰ τὴν ἀρχαίαν τῶν ἐδρῶν καὶ τοῦ ὑποποδίου παράστασιν, (1) βαστάζει ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς τὸν μετὰ ἀξιοσημειώτου παιδικῆς ἀφελείας ἐπ' αὐτῆς καθήμενον Ἰησοῦν, ὃς τῇ δεξιᾷ εὐλογεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν Μάγους.

Ἡ παράστασις αὕτη εἶνε ἀπομιμησις ἀρχαιοτάτου τύπου τῆς Θεοτόκου, οὕτως ἐν ταῖς κατοκόμβαις τοῦ ἁγίου Καλλίστου ἐν Ῥώ-
της Θεοτόκου, χωρὶς οὐδὲν τὸ παράπαν νὰ ἀναφέρωσιν ἡμῖν περὶ τούτου οἱ σύγχρονοι ἢ οἱ ἀμέσως ἱστορικοὶ ; Τί δὲ θέλομεν εἶπη, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ὁ τύπος οὗτος τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς παρατύπου κλίσεως τῶν δακτύλων ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, πανομοιότυπως εὑρῆται εἰς χρυσᾶ νομίσματα τοῦ ἀνωτέρω Αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα ; (Πρόβλ. Sabatier. Τομ. Β'. σελ. 114 — 147. pl. XLVIII. 10 καὶ ἡμιτέραν πρώτην συγγραφὴν σελ. 125.) Ἐὰν δὲ βεβαιωθῇ ἡ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα κτίσις τῆς Μονῆς, τότε καὶ ἰδούσις αὐτῆς ἐννοεῖται ὅτι δὲν πρέπει νὰ περιορισθῇ ἀκριβῶς καὶ αὐστηρῶς ἐντὸς καὶ μόνων τῶν ὁρίων τοῦ 1. αἰῶνος (900—1000, ὡς ἐν σελ. 9 διελάβομεν, τοὺς αἰῶνας ἀπλῶς, ὡς μετρικὰς μονάδας λαμβάνοντες), ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην ἡ ἰδρύσις τῆς Μονῆς ἐπεκτείνεται μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1. αἰῶνος δηλαδὴ, μέχρι τέλους τῆς βασιλείας Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ἧτις ἀρχομένη τῷ 976, λήγει τῷ 1025. Ἴδου ζητήματα περὶ ἃ εὐρὸ ἀνοίγεται τὸ στάδιον τῶν περὶ τῶν Χριστιανικῶν ἐν γένει Ἀθηνῶν ἱστορικῶν μελετῶν

Τὴν ἰδέαν δὲ ταύτην, ὅτι τὴν Μονὴν Δαφνίου πιθανῶς ἔκτισε Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος, πρὸ ἡμῶν ἐξέφρασεν ἤδη ὁ λόγιος ἱατρός Νερούτσος, στήριζόμενος ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος, ἐν τῇ 22 Μαΐου τοῦ 1888, ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ Νάρθηκος, μετὰ τοῦ ἐγκρίτου καλλιτέχνου κ. Ι. Πλατῆ ἄνευ ὀνόματος ἀνεύρομεν καὶ ὃν ὁ ἀνωτέρω ἱατρός ὑπολαμβάνει ὡς τὸν ἰδρυτὴν τῆς Μονῆς, Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον «Οὐδὲν τὸ παράδοξον» λέγει· «ὁ Βασίλειος Β'. ὁ Βουλγαροκτόνος, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὸ ὀμοφόριον τῆς Θεομήτορος τῶν Βλαχερνῶν, ὡς ἄλλον πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου, μετὰ τὴν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως προσκύνησιν τῆς Παρθένου Θεομήτορος Ἀθηναίας, ἰδρύσατο καὶ τὴν ἐν Δαφνίῳ μονὴν εἰς τιμὴν τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν, ὑπερμαχοῦσης αὐτῇ ἐν τῷ κατὰ Βουλγάρων πολέμῳ.» (Δελτ. Ἱστορ. Ἑταιρ. Τομ. Γ'. 98). Οὕτως περὶ τοῦ Αὐτοκρ. Ῥωμανοῦ ἀναγινώσκουμεν, ὅτι οὗτος «ἐν τῇ ἁγίᾳ σπηρᾷ εἰσελθὼν, καὶ ἱεστηρίας φιδὰς ἀποδοὺς τῷ Θεῷ, τὸ ὀμοφόριον τῆς Θεοτόκου λαβὼν ἐξῆλθε τοῦ Ναοῦ, ὁ πλοῖς ἀσφαλέσει φραξάμενος (Κεδρηνός σελ. 304). Ἐκ τῆς ἱστορίας ὅμως, περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου θετικὸν καὶ βέβαιον, οὐδὲν μέχρι τοῦδε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν.

(1) Baumeister. Denk. des Klas. Altertums. Τόμ. Ι. Σελ. 636. Πρόβλ. καὶ ἐπιτομῆς πλάκας ἐν τῷ ἐνταῦθα Κεντρικῷ Μουσείῳ.

μη ἐπὶ δέφρου καθήμενης καὶ δεχομένης τὰ δῶρα τῶν Μάγων. ⁽¹⁾ Ὡσαύτως, κατὰ τοιαύτην ἀπομίμησιν, εὔρηται ἐφ' ὕγραῖς ἢ Θεοτόκος ἐπὶ ἀρχαϊκῆς ἑδρας καθήμενὴ ἐν τῷ ἐν Σάμαρῃ, μεταξὺ Καλαμῶν καὶ Ἰθώμης, παρὰ τὴν Καλογέραχην, ἀρχαίῳ Ναφ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, πρὸ τῆς ὁποίας γονυκλιτοῦντες προσφέρουσι τὰ δῶρα αὐτῶν οἱ Μάγοι. Ἡ τοιαύτη δὲ πάλιν ἐν ταῖς κατακόμβαις ἀρχαία παράστασις ἀναφέρεται καὶ ἀναμιμνήσκει τὴν ἀρχαίαν τέχνην, καὶ ἰδίᾳ τὰς παραστάσεις τῶν ἀγαλμάτων τῆς Δήμητρος, Κουροτρόφου κλπ.

Κατὰ θεολογουμένην δὲ τινα γνώμην Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὁ Ἀστὴρ ὁ ὁδηγήσας τοὺς Μάγους εἰς προσκύνησιν τοῦ Κυρίου δὲν ἦτο πράγματικῶς Ἀστὴρ, ἀλλὰ Γαβριὴλ ὁ Ἀρχάγγελος ἐν μορφῇ Ἀστέρος. ⁽²⁾ Κατὰ ταύτην ἐπομένως τὴν μυστικὴν θεολογικὴν ἔννοιαν ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ, ἀντὶ Ἀστέρος ἀπεικονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριὴλ προπορευόμενος καὶ ὁδηγῶν τοὺς Μάγους εἰς προσκύνησιν τοῦ Κυρίου, τῇ μὲν ἀριστερᾷ κρατῶν τὸ σύμβολον τῆς Λειτουργικῆς αὐτοῦ διακονίας τὸ σκῆπτρον, τῇ δὲ δεξιᾷ δεικνύων τοῖς Μάγοις τὸ θεῖον βρέφος. Ἡ πρὸς τὰ ἄνω δὲ πτῆσις τῆς ἀριστερᾶς τοῦ Ἀγγέλου πτέρυγος δείκνυσιν, ὅτι μόλις ἤδη ἀφίκετο ὁ Ἀγγελος καὶ ἔστη πρὸ τῆς Παρθένου. Οἱ τρεῖς Μάγοι φέροντες τὰ δῶρα αὐτῶν ἵστανται πρὸ τοῦ βρέφους τῆς Θεοτόκου. Τούτων δέ, οἱ μὲν δύο ὑποκλινόμενοι, προσκυνοῦσι τὸν Κύριον, ὁ δὲ ἀγένειος, ὁ ἐν μέσῳ τῶν δύο ἱστάμενος, τῇ μὲν ἀριστερᾷ, ἐν πυξίδι, κρατεῖ τὸ ἑαυτοῦ δῶρον, τῇ δὲ δεξιᾷ δείκνυσιν τὸν παῖδα Ἰησοῦν, ἀναγνωρίζων οἶονεὶ τὸν ζητούμενον βασιλέα. Τῶν Μάγων ὁ τρίτος, γέρων τῇ ἡλικίᾳ, φέρει πεποικιλμένον τὸν ταξειδιωτικὸν ἐπειδύτην, τὸν κατὰ τινάς, ἐκ τοῦ ὅλον τοῦτον φαίνεσθαι καὶ φαινόλιον ὀνομασθέντα (*Vestimentum itinerarium*. Φαινόλιον. Φαινόλης. Φαιλόνιον. *Paenula*) καὶ οἷον ἐν ταῖς περιόδεαῖς αὐτοῦ γινώσκουμεν, ὅτι ἔφερε Παῦλος ὁ Ἀπόστολος. ⁽³⁾ Εὐτυχῶς ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν ἅπαντα τὰ πρόσωπα ἐν ὅλῳ ξξ.

Πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ τῆς εἰκόνης ταύτης μετὰ πολλῆς δυσκολίας

(1) Kraus ἐν λέξει Magier. σελ. 351. Ott. σελ. 180. 183.

(2) Χρυσοστόμου Λόγος ΡΕΘ· εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀρχαγγέλων. Ἰωσήφ ὁ Βρυέννιος εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν Λόγ. 6'. Τόμ. Β'. Σελ. 155.

(3) Β'. Τιμόθ. 8'. 13 «φαιλόνην ἐνταῦθα τὸ ἱμάτιον λέγει». Χρυσόστ. πρὸς Τιμόθ. ὁμιλ. Β'.

διεθλέπομεν τρία καὶ μόνον πρόσωπα, τὸ τοῦ Ἀγγέλου μετὰ τῆς ἀνεωγμένης αὐτοῦ πτέρυγος, τῆς Θεοτόκου, καὶ τινος τῶν Μάγων· ὡς δὲ τότε ἡ εἰκὼν αὕτη ἐφαίνετο, οὐδεμία ἀμφιβολία, παντὶ τῷ περὶ τὴν Χριστιανικὴν ἀγιογραφίαν ἐπαίοντι ὑπελείπετο, ὅτι ἡ σύνθεσις αὕτη παρίστα τὸν ἐπὶ τοῦ τάφου καθήμενον Ἀγγελον καὶ εὐαγγελιζόμενον ταῖς Μυροφόροις τὴν τοῦ Κυρίου Ἀνάστασιν, μάλιστα, ἀφ' οὗ καὶ ἡ θέσις αὕτη τῆς εἰκόνος ὑπεβοήθει λίαν εἰς τὴν ὑπόληψιν ταύτην, ἕνεκα τῆς κάτωθι παρισταμένης εἰς Ἄδου καθόδου τοῦ Κυρίου, διὰ ταῦτα, ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ, τὴν καπνῷ κεκαλυμμένην παράστασιν ταύτην, ἐξελάβομεν ὡς παριστῶσαν τὸν ἐπὶ τοῦ τάφου καθήμενον Ἀγγελον· ἐντὸς παρενθέσεως ὅμως περιεκλείσαμεν τὴν ἐπιγραφὴν τῆς εἰκόνος, ὡς μὴ ἀναγνωσκομένην, καὶ ῥητῶς περὶ ταύτης ἐσημειώσαμεν ὅτι, «ἀτυχῶς ὡς ἐκ τοῦ ὕψους καὶ τοῦ καπνοῦ ἡ εἰκὼν, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ἐστὶ δυσδιάκριτος» (Σελ. 122). Ὅτε ὅμως οἱ Ἀγγλοι ἀρχιτέκτονες κ. κ. R. W. Schultz καὶ S. H. Barnslay, τῷ 1892, ἴδιον παράπηγμα πρὸ τῆς εἰκόνος πῆξαντες, ἐντέχνως τὴν εἰκόνα ταύτην ἐκαθάρισαν, ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ λαμπρότητι ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ ἀπεικονιζομένη ὑπόθεσις, ὡς καὶ ἡ ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφὴ αὕτη **Η ΤΩΝ ΜΑΓΩΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΙΣ** ⁽¹⁾. Εὐθὺς δὲ ἡμεῖς πρῶτοι ἐσπεύσαμεν τότε ὅπως ἀνακοινώσωμεν τοῖς ἐταίροις τῆς Χριστιανικῆς Ἑταιρείας τὰ περὶ τῆς παραστάσεως ταύτης, ἐν δὲ τῷ Δελτίῳ τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας ⁽²⁾ ἐκτενέστερον περὶ ταύτης διελάβομεν, διορθοῦντες τὴν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ περὶ τῆς εἰκόνος ταύτης ἀνακρίθειαν, ἐπὶ λέξει πρὸς τοῖς ἄλλοις γράφοντες, ὅτι «ἐκ τοῦ καθαρισμοῦ καὶ τινων ἄλλων μου-

(1) Τὸ κατ' ἀρχὰς μάλιστα οἱ ξένοι τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἀνέγνων, **Η ΤΩΝ ΜΑΙΩΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΙΣ**. τοῦ Γ μὴ καλῶς διαφανομένου. Τούτων δὲ παρ' ἐμοὶ ἐλθόντων, εὐθὺς καὶ τὸ ὄρθον τῆς ἐπιγραφῆς ἀνέγνων, καὶ τὸ ἐσφαλμένον τῆς ἐμῆς περὶ τῆς εἰκόνος ταύτης ὑπολήψεως εἶδον. Φωτογραφικὰ ἀπότυπα τοῦ πρώτου καθαρισμοῦ τῆς εἰκόνος ταύτης διαφυλάττομεν ἐν τῇ συλλογῇ τῶν φωτογραφιῶν τοῦ ἡμετέρου Χριστιανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 1520, καὶ 1521, ληφθέντα ἐκ τοῦ πρωτοτύπου σχεδιογραφήματος, ὅπερ οἱ ἄνω ξένοι ἀρχιτέκτονες εὐγενῶς παρέδωκαν ἡμῖν εἰς ἀντιγραφὴν.

(2) Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρ. Δελτίον Β', σελ. 27—31

σειακῶν παραστάσεων, ἐλπίζομεν ὅτι θέλομεν ἀναγνώσει καὶ ἄλλας ἐπιγραφάς, ἃς τέως ἐπίσης ἐνέκα τοῦ ὕψους καὶ τοῦ καπνοῦ δὲν ἤδυνήθημεν νὰ ἀναγνώσωμεν».(1)

Περὶ τὸ τρίθυρον τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, ἐντὸς κύκλων, περιεσώθησαν οἱ ἅγιοι Σαμονᾶς καὶ Γουρίας, τῷ 288 συναθλήσαντες, ὧν τὰ ὀνόματα πρὸ τῶν ἐπισκευῶν ἦσαν ἐντελῶς ἀφανῆ. Ὁ τρίτος ἅγιος, οὐτινος οὐδὲν τανῦν περιεσώθη ἔχνος, ἣν βεβαίως ὁ Ἅγιος Ἀβιβος,

1) Οὕτως εἶχον τὰ τῆς εἰκόνος ταύτης, ὅτε τ ἑ σ σ α ρ α μετὰ ταῦτα ἔτη ὁ Γάλλος κ. Millet δαπάνη τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου δημοσιεύων, ἤτοι περὶ δύο εἰκόνων ταύτης (Mosaïques de Daphni. Adoration des Mages—Anastasis, par Gabriel Millet, extrait de Monuments et Memoires publiés par l'Académie des Inscriptions et Bellet-Lettres (Premier Fascicule de 1896) Paris 1896. Ἐν αὐτῇ τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ὑποσημειώσῃ (σελ. 1 σημ. 1) τὸ πρῶτον, ὅπερ παρατηρεῖ ἔστιν ὅτι, ἡμεῖς ἐξελάβομεν τὴν Προσκύνησιν τῶν Μάγων ἀντὶ τῶν Μυροφόρων ἐπὶ τοῦ Μνήματος, «Ainsi Lampakis a pris l'Adoration des Mages, pour les Saintes femmes au tombeau», χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ εἰς ποίαν κατάστασιν ἦτο ἡ εἰκὼν ὅτε περιεγράφομεν ταύτην, οὐδ' ὅτι πρὸ τεσσάρων ἐτῶν, ἡμεῖς αὐτοὶ ἐπληρωθώσαμεν τὴν ἀνακρίθειαν ταύτην. Ὅτε ὅμως ἐδηλώθη τῷ κ. Millet, ὅτι ἀδικεῖ ἴσως τοιαῦτα περὶ τῆς ἀντιλήψεως ἡμῶν γράφων, ὥς μὴ δυναμένων νὰ διακρίνωμεν τὴν εἰκόνα τῆς Προσκυνήσεως τῶν Μάγων ἀπὸ τὴν τῆς Ἀναστάσεως, καὶ ὅτι ἄλλως ἀπὸ τοσούτου χρόνου ἐγένετο ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν ἡ ἐπ' ἀνόρθωσις τῆς ἀνακρίσειος ταύτης, διὰ τοῦ κ. Krumbacher (Byzantinischen Zeitschrift. München 1896. σελ. 374) ἀπήντησε τάδε :

«La note 1 de la page 1 pourrait être mal interprétée. Il faut la lire ainsi : Avant les restaurations il était difficile de décrire ces mosaïques, d'une façon complète et tout à fait exacte. M. Lambakis a eu le courage d'affronter les dangers d'une telle tâche. S'il lui est arrivé de supposer «Les Saintes femmes au tombeau» là, où est figurée «L'adoration des Mages», il y aurait de l'ingratitude et de l'injustice à lui reprocher cette méprise. Il l'a d'ailleurs rectifiée depuis».

Ὁ κ. Gabriel Millet, περὶ οὗ ὁ λόγος ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ, εἶνε εἰς τῶν διαπρεπεστέρων καὶ συμπαθεστέρων Γάλλων λογίων. Διατελέσας μέλος τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ἐπεδίθη εἰδικῶς εἰς τὴν μελέτην τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχαιολογίας καὶ τέχνης, ἐπιμελῶς μελετήσας τὴν Βυζαντιακὴν τέχνην εἰς τὴν Μονὴν Δαφνίου, εἰς τὸν Μιστρά καὶ εἰς τὸν Ἀθῶνα. Ὁ κ. Millet συνετέλεσε πρωτίτως εἰς τὴν σύστασιν Βυζαντιανοῦ μουσείου εἰς Παρίσιους. Προσεχῶς δὲ ἐκδίδονται τὰ συγγράμματα αὐτοῦ περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου καὶ περὶ τοῦ Μιστρά.

τῷ 316 ἀθλήσας, τῇ αὐτῇ ὁμῶς ἡμέρᾳ μετὰ τῶν ἀνωτέρω ἀγίων συνεορτάζων, ἤτοι τῇ 15 Νοεμβρίου, ὅτε ἄρχεται καὶ ἡ νηστεία τῶν Χριστουγέννων.

30. Ο ΑΓΙΟΣ ΣΑΜΟΝΑΣ.—Φέρων χρυσοποίκιλτον ἐπενδύτην τῇ δεξιᾷ κρατεῖ Σταυρόν, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἔχει ἐπὶ τοῦ στήθους.

31. Ο ΑΓΙΟΣ ΓΟΥΡΙΑΣ.—Γέρων τῇ ἀριστερᾷ κρατῶν Σταυρόν, ἡ δεξιὰ δὲ αὐτοῦ, πρὸς τὰ κάτω τεμνομένη ὑπὸ τοῦ κύκλου, ἐστὶν ἀφανής.

32. [Η ΨΗΛΑΦΗΣΙΣ ΤΟΥ ΘΩΜΑ].—Ὁ Ἰησοῦς ὑψηλότερος πάντων, δι' οὗς λόγους ἐν τῇ ὑπ' ἀριθμ. 6 παραστάσει τῆς Προδοσίας εἵπομεν, χρυσῇν φέρων περιβολὴν καὶ ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν ἱστάμενος, ὅπισθεν κεκλεισμένης θύρας οἴκου, εἰς ὃν εἰσῆλθε «τῶν θυρῶν κεκλεισμένων», δεικνύσι τὴν πλευρὰν αὐτοῦ καὶ τὰς χεῖρας Θωμᾶ, τῷ ἀπιστοῦντι μαθητῇ, ὃς νέος ἀγένειος παριστάμενος, μετὰ δέους βάλλει τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα εἰς τὴν λογχευθεῖσαν πλευρὰν τοῦ Κυρίου, ἐνῷ διὰ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀριστερᾶς βεβαιοῦται, οἶονεῖ ἀναφωνῶν τὸ «ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου». Ἐπὶ τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν τοῦ Κυρίου φαίνονται ὡσαύτως οἱ τύποι τῶν ἡλίων. Μεταξὺ δὲ τῶν μαθητῶν, μεθ' ἁγίας ἐκπλήξεως συνάπτεται ἱερὸς διάλογος ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τοῦ Κυρίου.

Τινὲς τῶν κεφαλῶν τῶν μαθητῶν εἰσιν ἔργα λαμπρᾶς τέχνης, ἡ δὲ πτύχωσις τοῦ δευτέρου μαθητοῦ, ἐξ ἀριστερῶν τοῦ Κυρίου, ἀφελῆς καὶ ἀπέριττος, ἐκ παραλλήλου πίπτουσα πρὸς τὰ κάτω, ἐστὶν ἐντελῶς εἰλημμένη ἐκ τῆς πτυχώσεως τῶν ἀγαλμάτων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ὑπομιμνήσκουσα τὰ ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἀκροπόλεως ἀρχαῖα ἀγάλματα, ὑπ' ἀριθμ. 680. 682. καὶ κυρίως τὸ ὑπ' ἀριθμ. 673.

Πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τῆς εἰκόνης ταύτης ἐφαίνοντο ὁκτώ μόνον κεφαλαί, ἅπαν δὲ τὸ ἄνω μέρος τῆς εἰκόνης ἦν ἐντελῶς κατεστραμμένον, ὡς καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἰησοῦ, ἣν ὁ κ. Νονο ἀνεπλήρωσεν ἀπὸ τῆς ἀπέναντι παραστάσεως τῆς εἰς Ἄδου καθόδου. Ἡδὲ ἐν ὅλῃ τῇ συνθέσει ταύτῃ ὑπάρχουσι κεφαλαὶ δώδεκα.¹

(1) Φωτογραφικὸν ἀπότυπον τῆς παραστάσεως ταύτης, πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Νονο ἐπισκευῆς, φυλάττομεν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Χριστιανικῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀριθμ. 2008 μετ' ἄλλων ἐννέα φωτογραφικῶν ἀποτύπων, εὐγενῶς

Ἀπλῇ δὲ τις σύγκρισις τῆς παραστάσεως ταύτης, πρὸς τὴν ἐν τῇ Νάρθηκι τῆς Μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ ὁμοίαν παράστασιν τῆς Ψηλαφώσεως τοῦ Θωμᾶ, σαφῶς καταδείκνυσιν τὴν ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν τῆς μουσειακῆς ταύτης παραστάσεως τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Αἱ ἐπόμεναι μουσειακαὶ παραστάσεις, 33—36, ἀποτοιχισθεῖσαι ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ βήματος, αἱ μὲν ὑπ' ἀριθμ. 33 καὶ 34 ἀπὸ τῆς ἱερᾶς Προθέσεως, αἱ δὲ ὑπ' ἀριθμ. 35 καὶ 36 ἐκ τοῦ Διακονικοῦ, ἐνθα ἦσαν ἐντελῶς ἀθέατοι, ὡς ἐκ τοῦ λίαν ὑψηλοῦ καὶ στενοῦ χώρου, ἐν ᾧ ἔκειντο (ὑψ. 7.50, πλ. 2 36), ἐτέθησαν εἰς τὰ τέσσαρα ταῦτα τοῦ κυρίως Ναοῦ μέρη.

33. Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΔΑΡΩΝ.—Ὁ κατὰ τρία ἔτη (Ἐξόδ. ζ'. 7.) πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ προφήτου Μωσέως, ἐν ζωηρᾷ γεροντικῇ ἐκφράσει παριστάμενος, φέρων ἐπενδύτην πρασίνου χρώματος σύμβολον τοῦτο τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογεῖ, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατεῖ ἱερὰν πυξίδα.

34. Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ.—Ὁ ἐκ τῆς ἐφημερίας Ἀβιαῖ ἱερεὺς, πατὴρ τοῦ Προδρόμου, γέρων σεβάσμιος ἐκφραστικωτάτην κεφαλὴν ἔχων καὶ μεγαλοπρεπῇ στάσιν, φέρει ἐπενδύτην χρώματος βύσσου, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς φορεῖ τὸ ἱερατικὸν στέμμα· τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογεῖ, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατεῖ ἱερὰν πυξίδα, ὡς καὶ ὁ προφήτης Ἀαρών.

Σημειωτέον, ὅτι ἕτερος προφήτης Ζαχαρίας εἰκονίζεται νέος ἀγένειος, περὶ οὗ, ἰδὲ Ἑρμηνεῖαν Ζωγράφων σελ. 97.

Προσοχῆς ἄξιον ὅτι ἀμφότεροι οὗτοι τῆς Π. Δ. Ἱερεῖς, Ἀαρὼν καὶ Ζαχαρίας, οἱ θυσίας τῷ Ἰεχωβᾷ προσκομίζοντες, ἐν λειτουργικῇ συμβολικῇ ἐννοίᾳ ἀπεικονίζοντο ὑψηλὰ ἐπὶ τῶν τυμπάνων τῶν πλαγίων τοίχων τῆς Προθέσεως, ἐνθα ὡσαύτως προσκομίζονται τὰ τίμια καὶ ἅγια δῶρα τῆς Νέας Διαθήκης, ἃ προεδήλου καὶ προετύπου ἡ ἱερωσύνη, αἱ θυσίαι, καὶ τὰ δῶρα τῆς Π. Διαθήκης.

35. Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΑΚΡΑΓΑΝΤΙΝΟΣ (+685)
Περίσειμος γέρων ἱεράρχης ἐν ἀπαστραπτούσῃ λευκῇ περιβολῇ παριστάμενος, φέρει φελόνιον μετὰ τοῦ ὠμοφορίου, τῇ ἀριστερᾷ δὲ κρατεῖ

δωρηθέντων ὑπὸ τοῦ κ. Millet τῇ ἡμετέρᾳ Ἑταιρείᾳ διὰ τοῦ Ἀντιπροέδρου ἡμῶν κ. Τυπάλδου Γ. Κοζάκη.

Εὐαγγέλιον, ὅπερ ὑποβάσταιζει διὰ τῆς ὑπὸ τὸ φελόνιον δεξιᾶς αὐτοῦ χειρός. Ἐξόχως ἐντεχνός ἐστιν ἡ ψηφοθετικὴ ἐργασία τῆς κεφαλῆς τοῦ ἁγίου τούτου, ὅστις, ὡς ἐν σελ. 8—9 εἵπομεν, χρησιμεύει καὶ ὡς λυδία λίθος τοῦ χρόνου τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ναοῦ, καὶ τῶν ψηφοθετημάτων τῆς Μονῆς Δαφνίου. Τὴν μνήμην τούτου ἡ Ἐκκλησία τελεῖ Νοεμβρίου 23.

36. Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΣ. —

Ἰερὸς σπουδαστὴς τῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν ἐν ζωηρᾷ ἐκφράσει παριστάμενος, φέρει φαιῶν χρώματος φαινόλιον τὴν αὐτὴν ἔχων διάθεσιν, ἣν ἔχει καὶ ὁ ἀνωτέρω Ἅγιος Γρηγόριος.¹ Ὡσαύτως ἡ ψηφοθετικὴ τῆς εἰκόνης ταύτης τέχνη ἐστὶ λόγου καὶ σπουδῆς ἀξία. Τὴν μνήμην τοῦ Ἱεράρχου τούτου τελεῖ ἡ Ἐκκλησία Νοεμβρίου 17.

37. [Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ]. —

Τὸ ἐξοχώτατον ψηφοθέτημα. Ἡ μεγαλοπρεπὴς καὶ σεμνὴ στάσις τῆς Θεοτόκου, ἡ λαμπρὰ καὶ ἀμίμητος πτυχολογία τοῦ ἐν φόβῳ τὴν Θεοτόκον εὐαγγελιζομένου Ἀγγέλου, ὃς παρίσταται ἤδη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατερχόμενος, κατὰ τὴν ὡραίαν τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ἐκφρασίαν, «τῇ σεμνῇ Μαριάμ τὰς ἀνυμφεύτους ὠδῖνας εὐαγγελιζόμενος»² ἡ ἐλευθερία τῶν ἀναπεπταμένων αὐτοῦ πτερύγων, αἵτινες οἰονεῖ ἄρχονται καταστελλόμεναι, ἀπὸ τῆς ἐκ τῶν οὐρανῶν μεγάλης πτήσεως, ἡ ἁγιωτάτη καὶ ἁθωοτάτη ἐκφρασίς τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἀγγέλου, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ θαυμαστὴ σύνθεσις καὶ εὐγενὴς ἁρμονία τῶν διαφόρων χρωμάτων τῶν ψηφίδων, καθιστᾷ τὸ ψηφοθέτημα τοῦτο ἐν τῶν ἀμιμήτων καὶ μοναδικῶν ἔργων τῆς Χριστιανικῆς μουσικτικῆς τέχνης, δικαίως δὲ ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ, καὶ νῦν τοῦτο λέγομεν, ὅτι μετὰ τῶν συγχρόνων τῆς Μονῆς Δαφνίου ψηφοθετημάτων, μοναδικὸν ἴσως ἐν τῷ κόσμῳ καλλιτέχνημα (σελ. 133). Ἡ Θεοτόκος φέρει κυανοῦ χρώματος, χρυσοῖς χρυσωτοῖς κεκοσμημένον ἐπενδύτην, σεμνοτάτην καὶ μεγαλοπρεπεστάτην διάθεσιν καὶ πτύχωσιν ἔχοντα, ἀπὸ τῆς ὁσφύος δ' αὐτῆς κρέματα λευκὸν καψιδρώτιον, χρυσωτοῖς ὡσαύτως κεκοσμημένον. Καὶ τὴν μὲν δεξιὰν ἔχει

(1) Κατὰ λάθος ὁ ψηφοθέτης κ. Νονο ἀντὶ τοῦ θαυματουργοῦ ἐψηφοθέτησεν ὁ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΣ, ὡς ἤδη ἐν σελ. 13. εἵπομεν.

(2) Χρυσοστ. λόγος ρξθ' εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀρχαγγέλων.

ἐπὶ τοῦ στήθους μετ' εὐγενοῦς αἰδοῦς καὶ εὐσχήμονος ταραχῆς, τοὺς λόγους τῆς ἑαυτῆς ταπεινώσεως ἐκφράζουσα, «*Ἴδου ἡ δούλη Κυρίου γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου*», τῇ δὲ ἀριστερᾷ κατὰ τὸ Πρωτευ-
 ἀγγελον τοῦ Ἰακώβου, καθ' ἣ Παρθένος ἐν καιρῷ τοῦ Εὐαγγελι-
 μου καθημένη ἐπὶ θρόνου εἶλκε πορφύραν (κεφ. X. XI.), κρατεῖ τὴν
 ἑαυτῆς ἡλακάτην, τὸ ἄλλως ὥραϊον καὶ προσφύεστατον τοῦτο τῶν οἰ-
 κιακῶν φροντίδων σύμβολον. Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο τοῦ Ἰακώβου,
 τὴν πρώτην φωνὴν τοῦ Ἀγγέλου ἤκουσεν ἡ Θεοτόκος πορευομένη. ὅπως
 πληρώσῃ τὴν κάλπην αὐτῆς ὕδατος (κεφ. XI.), καὶ διὰ τοῦτο εἰς πολ-
 λὰς ἀρχαίας εἰκόνας ἡ Θεοτόκος, κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην παρίστα-
 ται ἐκ φρέατος ἀνασύρουσα ὕδωρ,⁽¹⁾ τὴν δὲ δευτέραν φωνὴν, «*μὴ φο-
 βοῦ Μαριάμ*», κατὰ τὸ αὐτὸ Εὐαγγέλιον, ἤκουσεν ἡ Θεοτόκος, ὅτε ἔν-
 τროμος εἰσῆλθεν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς (καὶ καθίσασα ἐπὶ θρόνου), εἶλκε τὴν
 πορφύραν, καὶ κατὰ ταύτην τὴν δευτέραν περίπτωσιν εἰκονίζεται ἡ
 Θεοτόκος ἐν τῇ παρυστάσει ταύτῃ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Μονῆς Δα-
 φνίου, ἥτις καὶ ἐπεκράτησεν ἐν τῇ καθόλου Χριστιανικῇ ἀγιογραφίᾳ.⁽²⁾
 Ὁ Ἀγγελος ἐν ξαισίᾳ στάσει ἱστάμενος, τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογεῖ τὴν
 Θεοτόκον, ὡς ἡ Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων διακελεύει, τῇ δὲ ἀρι-
 στερᾷ κρατεῖ τὴν συνήθη τῆς λειτουργικῆς αὐτοῦ διακονίας ῥάβδον.⁽³⁾
 παρίσταται δὲ ἄρτι ἐρχόμενος, ἐφ' ᾧ, τὸ μὲν ἥμισυ τοῦ σώματος αὐτοῦ,
 τὸ ἀριστερόν, ἱσταται ἥδη, ὁ δεξιὸς ὅμως ποὺς τοῦναντίον φυλάσσει ἔτι
 τὸ βῆδισμα, ἡ δὲ δεξιὰ πτέρυξ ὡσαύτως ἥδη ἄρχειται καταστέλλομέ-
 νη. Ἡ γλυκύτες τοῦ προσώπου τοῦ Ἀγγέλου, ἡ γαληνιαία καὶ ἡρεμος
 αὐτοῦ ἑκφρασίς, εἰσι πάσης περιγραφῆς ὑπέρτερη, ὅπερ δὲ μεγίστης προ-
 σοχῆς καὶ σπουδῆς ἄξιόν ἐστιν, ὅτι, ἐν ᾧ οἱ Βυζαντινοὶ ἀπέφευγον
 τὴν σπουδὴν τῶν γυμνῶν, καὶ ἐπομένως λίαν ὑπελείποντο εἰς τὴν φυ-
 σικὴν ἀπεικόνισιν τῶν διαφορῶν μελῶν τοῦ σώματος, ἐν τῷ Ἀγγέλῳ

(1) Οὕτω παρίσταται ἡ Θεοτόκος ἐν τῷ ψηφιοθετήματι τῆς ἐν Βυζαντίῳ Μο-
 νῆς τῆς χώρας, νῦν Kahrié Djami, οὗ περιγραφὴν ἰδὲ ἐν τῷ ὑπὸ Pascal Sébah
 δημοσιευθέντι «Catalogue explicatif des principales Mosaïques peintures et
 sculptures, existant à Kahrié-Djami. Constantinople. 1886. No. 30. σελ. 12

(2) «Καὶ εἰς τὸ ἓνα χεῖρι βραστάζουσα μετὰ τῇ τειλιγμένον εἰς ἄδράκτι.»
 Ἑρμ. Ζωγρ. σελ. 113

(3) «Καὶ ὁ Ἀρχὼν Γαβριὴλ ἔμπροσθεν αὐτῆς μετὰ τὴν δεξιὰν εὐλογῶν αὐτήν,
 καὶ μετὰ τὴν ἀριστεράν βραστῶν κοντάρι.» σελ. 113.

Γ. Δαμπάκη. Μονὴ Δαφνίου.

τοῦ μοναδικοῦ Εὐαγγελισμοῦ τούτου, οὐ μόνον ὑπὸ τὸ ἐνδύμα διορώμεν ἅπαν τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν κίνησιν αὐτοῦ, ὡς αὕτη σαφῶς καταφαίνεται ἐν τῷ δεξιῷ ποδί, ἧς ἕνεκα τὸ ἐνδύμα ταννύμενον, λαμπρῶς δείκνυσι τὰς ὡραίας γραμμὰς καὶ τὸ φυσικὸν σχῆμα τοῦ βαίνοντος ἐπὶ δεξιοῦ ποδὸς τοῦ Ἀγγέλου.

Συνιστῶμεν τὴν σπουδὴν τοῦ Ἀγγέλου τούτου κάτωθεν τῆς εἰκόνης τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 36 ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ἀκραγαντίνων. Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ εὗρηται κεφαλὰ δύο.

Σύγκρισιν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τούτου πρὸς τὸν Εὐαγγελισμὸν τοῦ Monreale, ἰδὲ ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ σελ. 134. Σημ. 1.

38. [H] ΓΕΝΝΗΣΙΣ. — Πρυτανεύουσα ἐν τῷ Ναῷ σύνθεσις ἀγροτικῆς ποιήσεως. Βράχοι, σπήλαιον, βρέφος, Μήτηρ, διαπορῶν μνηστήρ, Ἀγγελοι, ποιμένες, πηγὴ ὑδάτων, ποίμνια πίνοντα, ἰδοὺ τὰ θέματα, περὶ ἃ οὐχὶ χρωστήρ, ἀλλὰ φυσικοὶ τὸ πλεῖστον λίθοι, προϊόντα τῶν σπλάγχχνων τῆς γῆς, τοσοῦτῳ λαμπρῶς καὶ ζωηρῶς ἐπέχρῳσαν καὶ ἐζωγράψισαν τὴν ἐξαισίως λαμπρὰν μουσειακὴν ταύτην παράστασιν.

Ἐντὸς τῆς φάτνης τῶν ἀλόγων, ὑπὸ εὐρὺ σπήλαιον, ὁ Ἰησοῦς βρέφος, μετὰ προσιδιάζουσας τέχνης, διὰ ταινιῶν ἐσπαργανωμένον, θαυμασίως χαριέντως, καὶ μετὰ παιδικῆς ἀφελείας ὑπεγείρει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, περιθεομένην ὑπὸ τοῦ στεφάνου τῆς ἀγιότητος, ἐφ' οὗ ἀποτυπύται ὁ Σταυρὸς, ὑποδηλῶν τὸ φρικτὸν αὐτοῦ μέλλον ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ. Ἡ Θεοτόκος ἐπὶ ἐρυθροχρύσου στρωμνῆς ἡπλωμένη, ὑποστρέφει πρὸς τὰ ὀπίσω, γλυκυτάτην ἀληθῶς καὶ ἀγιωτάτην ἔχουσα ἔκφρασιν Μητρὸς φιλοστόργου. Ὑπάρχων τοῦ βρέφους, ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ οὐρανοῦ, κατέρχονται αἱ ἀκτῖνες τοῦ παραδόξου Ἀστέρος, περὶ οὗ ὁ Εὐσέβιος σημειοῖ τὰδε· «Ἐενος δὲ οὖν καὶ οὐ συνήθης, οὐδὲ τῶν πολλῶν γνωρίμων εἰς, ἀλλὰ τις καινὸς καὶ νέος Ἀστὴρ ἐπιφανεῖς τῷ βίῳ, σημεῖον ξένου φωστήρος ἐδήλου, καταλάμψαντος τῷ παντὶ κόσμῳ, ὃς ἦν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, μέγας καὶ νέος Ἀστὴρ, οὗ τὴν εἰκόνα συμβολικῶς ὁ φανεῖς τότε τοῖς μάγοις ἐπεφέρετο . . . οὗ δὴ χάριν τὸ μέγα σημεῖον, ὁ προφανὴς ἐδήλου Ἀστὴρ μέγαν καὶ νέον φωστῆρα ἐπιλάμψαντα τῷ παντὶ κόσμῳ, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ πᾶσιν αἰνιττωμενος» (1). Τρεῖς Ἀγγελοι ὑπεράνω τοῦ Σπηλαίου ὑπάρχοντες, καὶ

(1) Εὐσεβ. Εὐαγγ. ἀποδείξ. Τόμ. Δ'. βιβλ. θ'. σελ. 655 καὶ ἐφ. πρβλ.

τὰς χεῖρας αὐτῶν πρὸς τὸ ἐν τῇ φάτνῃ ἱερὸν βρέφος τείνοντες, δοξολογοῦσι καὶ λατρεύουσι τοῦτο, ἐν ᾧ τέταρτος, εἰς καὶ μόνος, κατὰ τὴν ῥητὴν ἔκφρασιν τοῦ Εὐαγγελίου «καὶ ἰδοὺ Ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη αὐτοῖς,» εὐαγγελίζεται εἰς τοὺς ποιμένας τὴν Γέννησιν τοῦ τεχθέντος Σωτῆρος, «ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαβὶδ» (Λουκ. β'. 11), ἡ ἀντίθετος δὲ φορὰ τῶν πτερύγων αὐτοῦ ἐκφράζει λαμπρότατα τὸν Εὐαγγελικὸν χρόνον, ὅτι ἤδη μόλις ὁ Ἄγγελος ἔφθασε, «καὶ ἰδοὺ ἐπέστη».

Οἱ ποιμένες, οἱ ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ ἀγραυλοῦντες καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτός· ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν, ἐκπληκτοὶ ἀκούουσι τὰ μεγαλεῖα τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου, τούτων ὁ εἰς, νέος ἀγένειος, κρατεῖ καλαῦραπα, ὁ δὲ γέρων φαλακρός, δερματίνην φέρων περιβολὴν καὶ σακκίδιον ἀπὸ τοῦ ὄμου αὐτοῦ ἐξηρητημένον, τῇ μὲν ἀριστερᾷ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ῥάβδου, τὴν δὲ δεξιὰν ἐκπεπληγμένος, ἀνέχει πρὸς τὸν πώγωνα. Πρὸς καλλιτεχνικὴν δὲ ἀνακοπὴν τῆς μονοτονίας τῶν ποδῶν, ὁ δεξιὸς αὐτοῦ ποὺς ἐστὶ κεκλιμένος, ἐρειδόμενος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ.

Ἰωσήφ δὲ ὁ μνήστωρ, ἀντιθέτως τῆς Θεοτόκου ἔξω τοῦ σπηλαίου, μετὰ ἀξιοσημειώτου ἐκφράσεως λύπης καθήμενος, καὶ στρέφων ὀπίσω πρὸς τὸ σπήλαιον, διαπορεῖ ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν· πρὸ τούτου δὲ, ἐν προοπτικῇ ἀποστάσει, ἦν κάλλιστα, ἐφ' ὅλης τῆς εἰκόνης ἐφύλαξεν ὁ ψηφοθέτης, ὡς ἤδη καὶ ἐν τῇ παραστάσει τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου εἶδομεν (σελ. 35), εὐρηνται ποίμνια πίνοντα ἐκ παραρρέοντος ὕδατος. Οἷα γλαφυρά, ποιητικὴ, ἀγροτικὴ, ἀγία σύνθεσις !! Ἡ παραβολὴ τῆς παραστάσεως ταύτης πρὸς τὰς ἐν Σικελίᾳ, ἐν τῷ Ναῶ τῆς Μαρτοράνας (Martorana 1132) καὶ Καπέλλας Παλατίνας (Cappella Palatina 1140-1143.)⁽¹⁾ ὑπαρχούσας παραστάσεις τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου, ὡς καὶ πρὸς τὴν ἐν τῷ Ναῶ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ ὑπάρχουσιν, σαφέστατα καταδείκνυσιν τὸ ἀπολύτως ὑπέροχον τῆς καλλιτεχνικῆς συνθέσεως καὶ ἐκτελέσεως τῆς παραστάσεως ταύτης τῆς Γεννήσεως τῆς Μονῆς Δαφνίου· οὔτε σύγκρισις, οὔτε κατὰ προσέγγισιν κἄν, πρὸς ταύτας, λόγος ὑπάρχει συγ

καὶ τὴν πρώτην ἡμῶν συγχορδὴν σελ. 85. Σημ. 2, καὶ ἡμετέραν Ἀγιογραφίαν σελ. 7. Σημ. 1.

(1) A. Terzi. Cappella di S. Pietro. Tav. XIII.

κρίσεως ! Τοσαύτη ἡ ὑπεροχὴ τῶν ψηφοθετημάτων τῆς Μονῆς Δαφνίου !

Πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ τῆς εἰκόνης ὁ Ἰωσήφ ἦν ἀφανής. "Ἦδη ἐν ὅλῃ τῇ παραστάσει διεσώθησαν καὶ διαφαίνονται πρόσωπα ἑννέα.⁽¹⁾

39. Η ΒΑΠΤΙΣΙΣ. — ? Τί δὲ περὶ τοῦ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰορδάνου συμβαίνοντος θείου τοῦτου δράματος νὰ εἰπώμεν, ἐν ᾧ ἡ Θεότης καταβαίνει ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ ἄνθρωπος ἀνέρχεται, καὶ τὸ τῆς Τριάδος μέγα μυστήριον γνώριμον ἡμῖν ἐγένετο ; Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ θρησκεία καὶ ποίησις, τέχνη καὶ αἶσθημα, παρουσιάζουσιν ἡμῖν ὅ,τι ἕξοχον καὶ τέλειον, οὐδεμία δὲ ἐν τῷ Ναῷ ἀγιογραφικὴ σύνθεσις φέρει τόσον πλούσιον δογματικὸν χαρακτῆρα, τῆς ἀπὸ τῶν *μνημείων Θεολογίας*, (*Monumentale Theologie*) ὅσον ἡ παράστασις αὕτη, ὡς προῖων ἤδη, ἀμέσως ὁ λόγος δηλώσει.

Ὁ Ἰησοῦς γυμνός, καὶ μέχοι μαστῶν τοῦ στήθους ἐμβεδλημένος τοῖς ὕδασι, τῇ δεξιᾷ εὐλογῶν, ἀγιάζει τὴν φύσιν τῶν ὑδάτων, ὅρ' ὧν καὶ περιβάλλεται.⁽²⁾ τὴν δὲ ἀριστερὰν ἔχει κάτω, ὡσαύτως ἐμβεδχαπτισμένην τοῖς ὕδασι. Τὸ ἀρελὲς τῆς στάσεως τοῦ Κυρίου καὶ ἡ ἐν γένει σπουδὴ τοῦ γυμνοῦ αὐτοῦ σώματος ὑπερτερεῖ τὸ γυμνὸν τῆς Σταυρώσεως, εἰς τοῦτο δὲ συντελεῖ βεβαίως καὶ ἡ ἀπόστασις τῆς παραστάσεως, καθόσον ἐν τῷ ὕψει ἀφανίζονται αἱ λεπτομέρειαι.

Ἀριστερᾷ δὲ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ ποταμῷ, ἀπεικονίζετο ἡ πρωτοποίησις τοῦ ποταμοῦ Ἰορδάνου, κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἀρχαίων, δι' ἀνδρός, συνήθως φέροντος ὕδριαν, ὅστις παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἐν τῇ Βαπτίσει τοῦ Κυρίου εἰκονίζεται ἔμφορος, εἰς δῆλωσιν τοῦ 3 καὶ 5 στίχου τοῦ ριγ' ψαλμοῦ, « *Τί σοι ἔστι θάλασσα, ὅτι ἔφυγες καὶ σὺ Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω ;* » Ἀπὸ τῆς προσωποποιή-

(1) Ὡσαύτως ἡ παράστασις αὕτη τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου εὐρεῖται ἐν Βυζαντίῳ ἐν τῇ Μονῇ τῆς Χώρας (Kahrié-Djami. ὑπὸ Leval σελ. 4. No. 3.) ἔχουσα ἐν ὅλῃ πρόσωπα 14 Ὑπολείπεται ὁμοῦς λίαν τῆς συνθέσεως ταύτης τῆς Μονῆς Δαφνίου, οὐ μόνον κατὰ τὸ σχέδιον καὶ τὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτὴν τὴν τῶν προσώπων διάθεσιν, ἅτινα μένουσιν ἀσύνδετα πρὸς ἄλληλα, καὶ οὐδόλως συσχετίζονται μετὰ τῶν διαφόρων ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ ὁμίλων, τῶν Ἀγγέλων, τῆς Θεοτόκου, τοῦ Ἰωσήφ, καὶ τῶν τὸ βρέφος πλυνουσῶν γυναικῶν.

(2) Πρβλ. Ὑμνους Ἐκκλ. « *Σὴ μέρον τῶν ὑδάτων ἀγιάζεται ἡ φύσις* » καὶ « *Νάματα Ἰορδάνεια περιβάλου Σωτήρ* ».

σεως τοῦ Ἰορδάνου διὰ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἐσώθη μόλις ἡ δεξιὰ αὐτοῦ χεὶρ καὶ ὁ δεξιὸς ποῦς.

Ὁ Ἰωάννης τῇ μὲν δεξιᾷ ἄπτεται τῆς ἀχράντου κορυφῆς τοῦ Δεσπότου, τὴν δὲ ἀριστερὰν κάτω ἔχων ἀνατείνει ταύτην πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ὑποδηλῶν τὴν ἀγίαν αὐτοῦ ἐκπληξιν καὶ ὑπακοὴν εἰς τοὺς Δεσποτικούς λόγους τοῦ Κυρίου, «*ἄφες ἄρτι, οὕτω γὰρ πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην*» (Ματθ. γ' 15). Ἡ μορφή αὐτοῦ ὡχρὰ καὶ ξηρὰ, μετὰ τῆς ἡμελημένης αὐτοῦ κόμης καταδείκνυσι λυμπρῶς τὸν ἀσκητικὸν καὶ ἐρημικὸν αὐτοῦ χαρκατῆρα, ὡς καὶ ἐν τῇ παραστάσει τῆς εἰς Ἄδου Καθόδου. Ὅπισω τούτου παρίστανται δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰς γέρων, καὶ εἰς νέος ἀγένειος, ὧν αἱ κεφαλαί, θέας ἀληθῶς ἄξια μουσειακὰ καλλιτεχνήματα. Δύο δὲ Ἀγγελοι φόβῳ καὶ τρόμῳ λιτανεύοντες, ἐτοιμάζονται ὅπως ὑποδεχθῶσι τὸν Κύριον ἀνερχόμενον ἐν ὀθόνηις, ὁ μὲν ἐρυθρᾷ, ὁ δὲ κυανῇ, πεποικιλμένη δι' ἀστερων κατεσπαρμένων, εἰς μυστικὴν συμβολικὴν παράστασιν τοῦ ἀπείρου τοῦ οὐρανοῦ εἰσενεὶ αὐτοῦ δυναμένου περιελίξει τὸν Ἀχώρητον. Ἡ πύχωσις τῆς κυανῆς ταύτης ὀθόνης, ἣν σχηματίζουσιν αἱ ἐσωτερικῶς ὑπάρχουσαι χεῖρες τοῦ Ἀγγέλου, τοσοῦτον θυμωσίως ἐστὶ συνειρμολογημένη, καὶ μετὰ τοσαύτης καλλιτεχνικῆς ἐπιμελείας συντεθειμένη, διὰ λεπτοτάτων τοῦ αὐτοῦ χρώματος διαφορῶν ἀποκλίσεων, ὥστε νομίζει τις, ὅτι ἡ φωτοσκίασις τῆς πτυχώσεως ταύτης, χρωστήρος μᾶλλον ἐστὶν ἔργον, ἢ λίθων εἰλημμένων ἐκ τῶν πετρωμάτων τῆς γῆς. Αἱ μορφαὶ τῶν Ἀγγέλων καὶ ἰδίᾳ τοῦ τὴν κυανὴν φέροντος ὀθόνην, ἐστὶν ἀληθῶς πρότυπον Ἀγγελικῆς ἐκφράσεως καὶ ὠραιότητος. Ἀμφοτέρων ὅμως οἱ λαίμοι, ὡς καὶ ὁ τοῦ Προδρόμου εἰσὶν ὑπὲρ τὸ δέον ὑψηλοί, προτεινόμενοι οὕτως, εἰς ἐνδειξιν τῆς τεταμένης αὐτῶν πρὸς τὸν Ἰησοῦν προσοχῆς.

Ἡ ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν δὲ, διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ Πατρὸς κατὰβασις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐντελῶς ἀφανῆς πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ τῆς εἰκόνης, παρουσιάζει ἡμῖν σειρὰν ἀξίων μελέτης θεολογικῶν διδαγμάτων, τῷ ἑξῆς :

α' Εἰς τὸ βάθος τῆς δόξης τοῦ, βαθείως κυανοῦ χρώματος Οὐρανοῦ, οἰοεὶ ἐν τῇ προαιωνίῳ δόξῃ τοῦ Πατρὸς (Ἰωάν. ιε' 5), ἀχρόνως καὶ πρὸ τῶν αἰῶνων τῷ Πατρὶ συνυπάρχων παρίσταται ὁ Ἰησοῦς, ὑπὸ τὴν συμβολικὴν μορφήν τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μονογράμματος.

6' Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰησοῦς ἦν ἤδη ἀρνίον ἐσφαγμένον πρὸ καταβολῆς κόσμου ('Αποκ. ιγ' 8), διὰ τοῦτο, καὶ ἐν τῇ προαιωνίῳ ταύτῃ δόξῃ τοῦ Πατρὸς, ὁ Ἰησοῦς παρίσταται διὰ τοῦ μονογράμματος τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐκλογίζοντος τὸ σταυρικὸν αὐτοῦ Πάθος, ἥτοι τοῦ Μυστικοῦ Ἀσιέρος τῆς Ἀποκαλύψεως ✱ (=X[ριστός] ἐπὶ +.)

γ' Κατὰ τὴν γραφὴν, «Θεὸν οὐδεὶς εἶδεν πώποτε» ('Ιωάν. α' 18), ἀντὶ ἐπομένως τοῦ ἀοράτου προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ Οὐρανοῦ μαρτυρησάσης φωνῆς: «Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα» (Ματθ. γ' 17), ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἀποκαλύπτεται ἡμῖν ἐξερχόμενη ὁρατὴ ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀόρατον παρουσίαν αὐτοῦ τοῦ ἀοράτου Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν ὑπεμφαίνουσα.

δ' Ἡ χεὶρ αὕτη, ἡ ἐνταῦθα εὐ μόνον τὴν ἀόρατον τοῦ Θεοῦ Πατρὸς παρουσίαν, ἀλλὰ μάλιστα τὴν μαρτυρίαν καὶ τὴν ἐπὶ τὸν Υἱὸν σφραγίδα τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ὑπεμφαίνουσα («τοῦτον γὰρ ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν, ὁ Θεός» 'Ιωάν. ζ' 27. ε' 36.) σπουδῆς ἀξία, ὅτι φέρει τὸ σχῆμα τοῦ ἀρχαιοτάτου τύπου τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐλογίας καὶ σφραγίδος, ὡς ἤδη οὕτως ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπεκράτησε, καὶ πολλαχοῦ τῆς ἀρχαίας Ἀγιογραφίας βλέπομεν, καὶ μάλιστα χεῖρα εὐλογούσαν, ἥς ὀπισθεν ὑποτίθεται ὁ Σταυρός, εἰς δῆλωσιν τῆς ἐν αὐτῷ θείας δυνάμεως (Α'. πρὸς Κορινθ. α'. 24). (1)

ε' Κατὰ τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Πατρὸς «ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται» ('Ιωάν. ιε' 26), διὰ τοῦτο, εἰς δῆλωσιν τῆς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς κατέρχεται ἐπὶ τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. (2)

(1) Τὸν ὅμοιον τοῦτον τύπον τῆς χειρὸς, ἰδὲ Didron Iconographie Chrétienne σελ. 289. πρὸλ. τοῦ αὐτοῦ Manuel. σελ. 456. Ἔτερον δὲ τύπον χειρὸς ἀρχαϊκῶς εὐλογούσης καὶ ἐπιτιθεμένης ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, ὅς περιεσώθη ἐν τῇ παρὰ τὴν Λεβαθεϊάν Μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκά, ἰδὲ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἀγιογραφίᾳ σελ. 50. Ὅτι δὲ ἡ χεὶρ ἐν τοῖς μνημείοις τῆς Χριστιανικῆς τέχνης ὑπεμφαίνει, οὐ μόνον τὴν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς παρουσίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ Θεοῦ ἰσχὺν καὶ δύναμιν (Βραχίων Κυρίου. Ἦσ. κς' 11. Λουκ. α' 51. Δεξιὰ Κυρίου. Ἐξοδ. ιε' 6. Δεξιὰ τοῦ Θεοῦ. ψαλ. η' 14 κτλ.), ἰδὲ ὡσαύτως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἀγιογραφίᾳ σελ. 35. πρὸλ. καὶ Kraus ἐν λέξει Hand.

(2) Οὕτω τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον καὶ ἐν τῇ καλουμένῃ «Ὡμορφῇ Ἐκκλησίᾳ»

Γ' Κατὰ τοὺς ἱεροὺς Εὐαγγελιστὰς, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπεφάνη ἐν εἰδει περιστεῶς καταβαῖνον, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν (Ματθ. γ' 16 Ἰωάν. α' 33). Οὕτω δὲ ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ ἀκριβῶς καὶ εἰκονίζεται, ἐν εἰδει περιστεῶς, καταβαῖνον καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν.

Ζ' Ὁ Ἰησοῦς, ὡς ἄνω, εἰς τὸ βάθος τοῦ Οὐρανοῦ, διὰ τοῦ Σταυρικοῦ αὐτοῦ μονογράμματος εἰκονίζεται καθήμενος ἐν τῇ προαιωνίῳ δόξῃ τοῦ Πατρὸς, οὕτως ὁ αὐτὸς κάτω ἐν τῷ Ἰορδάνῃ παρίσταται ἡμῖν τέλειος ἄνθρωπος, πληρῶν πᾶσαν δικαιοσύνην (Ματθ. γ' 15).

Ἐν τῇ ἀπ' οὐρανοῦ λοιπὸν μέχρι τοῦ Ἰησοῦ, ἱερᾶ σειρᾶ ταύτῃ, ἔχομεν πλήρη τὴν φανέρωσιν τοῦ μυστηρίου τῆς Ὑπερουσίου Τριάδος, τοῦ Πατρὸς (Χεῖρ), τοῦ Υἱοῦ (Ἰησοῦς) καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Περιστερά), μετὰ τῆς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ, προωρισμένου εἰς τὸν ἐξιλαστήριον σταυρικὸν θάνατον (Μυστικὸς Ἀστήρ, εἰς τὸ βάθος τοῦ Οὐρανοῦ).

Οὕτως ἡ παράστασις αὕτη, ὡς ἀπὸ τῶν μνημείων Θεολογίας (Monumentale Theologie) τελείως ἐκδιδάσκει ἡμᾶς ἅπαν τὸ σύστημα τῆς δογματικῆς περὶ Τριάδος διδασκαλίας τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας.

Ἐν ὅλῳ ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν κεφαλαὶ ἑξ. (1)

παρὰ τὰ Πατήσια, εἰκονίζεται ἱστάμενον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ Πατρὸς, εἰς δὴλωσιν τῆς διδασκαλίας ταύτης· πρβλ. Λαμπρὴ ἀγιογραφία σελ 82-83.

(1) Ὁμοίᾳ σύθεσις εὑρεται ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, ἐν ᾗ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν Φωκικῶν, μὴ εἰδικῶς εἰς τὰ τῆς Χριστιανικῆς τέχνης, ἡ προσωποποιήσις τοῦ Ἰορδάνου ἐξεληφθῇ ὡς Διάβολος τρεπόμενος εἰς φυγὴν. Γεωρ. Κρέμου. Φωκικὰ τόμ. Β'. σελ. 180. Ὑπὸ τὰ σφαιρικὰ δὲ τμήματα τοῦ θόλου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ εἰκονίζονται, πρὸς Ἀνατολὰς μὲν, ὁ Εὐαγγελισμὸς καὶ ἡ Γέννησις, πρὸς Δυσμὰς δὲ ἡ Βάπτισις καὶ ἡ Μεταμόρφωσις, πρβλ. καὶ πρώτην ἡμῶν συγγραφὴν σελ. 135. σημ. 1. Ἐν δὲ τῇ ἐν Χίφ Νέᾳ Μονῇ ὑπὸ ὀκτὼ ἀψίδας τοῦ μεγάλου θόλου εἰκονίζονται ὁ Εὐαγγελισμὸς, ἡ Γέννησις, ἡ Ὑπαπαντή, ἡ Βάπτισις, ἡ Μεταμόρφωσις, ἡ Σταύρωσις, ἡ Ἀποκαθήλωσις καὶ ἡ Ἀνάστασις Γ. Φωτεινοῦ. Τὰ Νεαμονήσια σελ. 82.

Ἐνταῦθα δὲ τοῦ λόγου καὶ πάλιν περὶ τῶν ψηφοθετημάτων τῆς Νέας Μονῆς γενομένη, ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ἐν τῇ ὑποσημειώσει τῆς 41 σελίδος γραφέντα, σημειοῦμεν ὅτι, κατὰ πληροφориαν τοῦ ἐν Χίφ ἐγκρίτου ἐν τοῖς γραμμασι Γυμνασιάρχου κ. Ζολώτα, ἰδόντες τὰς ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Krumbacher ἐκδομένῳ περιοδικῷ Byzantinische Zeitschrift. Τομ. Ε' 1896 Taf. II. III. 1, 2. δημοσιευομένας ὑπὸ τοῦ κ. Stzrgowski ἀπεικονίσεις τῶν ψηφοθετημάτων

40. Η [ΜΕΤΑΜ]ΟΡΦΩΣΙΣ. — Αὐστηροῦ Βυζαντιακοῦ τύπου σύνθεσις, ἡ κυρίως καὶ εἰς ἅπαντα τὸν Χριστιανικὸν κόσμον, διὰ τῶν σχεδιογραφημάτων τοῦ Ἀγίου Ὁρους καὶ τοῦ Βυζαντίου ἐπικρατήσασα.

Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ, ὡς ἤδη ἐν σελίδι 17 εἵπομεν, εὕρηται καλλιτεχνικῶς τὸ ἐξοχώτερον πρόσωπον τοῦ Κυρίου

Ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβώρ, ἀπλήτῳ φωτὶ δόξης ὁ Ἰησοῦς περιβαλλόμενος, καὶ ἐσωτερικῶς μὲν φέρων ἐρυθρόλευκον χιτῶνα, ἐξωτερικῶς δὲ πάλλευκον ἱμάτιον, (Ματθ. ις'. 2.) τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογεῖ, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατεῖ περιελιγμένον εἰλητάριον, ἀκτῖνες δὲ οὐρανίου φωτός συνιστάμεναι ἐκ δύο πρασίνων καὶ τριῶν ἐπαλλαττουσῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν γραμμῶν, ἐξερχόμεναι ἐκ τῆς περιβαλλούσης αὐτὸν ὠειδοῦς σχήματος θείας αἴγλης, διαχέουσιν ἐν ταῖς πέριξ τὴν οὐράνιον δόξαν τῆς Μεταμορφώσεως. ⁽¹⁾ Δεξιᾷ τοῦ Κυρίου παρίσταται ὁ Προφῆτης Ἠλίας, ἀριστερᾷ δὲ αὐτοῦ Μωϋσῆς ὁ Θεόπτης ἀγένειος, ⁽²⁾ ὡς οὗτος καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀρχαίαις χριστιανικαῖς παραστάσεσιν εἰκονίζεται, καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ δείκνυσι τὸν Ἰησοῦν, τῇ δὲ ἀριστερᾷ φέρει πλάκα πολύχρωμον, ἐν εἵδει λίθου ὀφίτου. Κάτω τοῦ ὄρους, πρηνεῖς καὶ ἑκθαμβοὶ παρίστανται οἱ μαθηταὶ Πέτρος, Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος, οὗ ἀτυχῶς δὲν διεσώθη τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος. Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ εὕρηνται ἐν ὅλῳ πρόσωπα ἑξ.

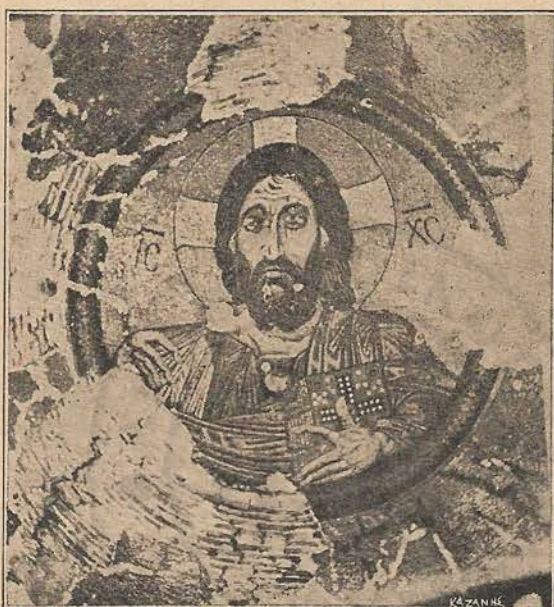
41. ΙC. ΧC. (Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Παντοκράτωρ). Κολοσσαϊα ἀνδρείκελος μορφή τοῦ Ἰησοῦ, ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς ἐμφανιζομένου καὶ οἰοῦναι ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς θείας αὐτοῦ Μεγαλειότητος ἐπὶ τὴν γῆν προκύπτοντος, καὶ ὅστις διὰ τοῦ ἐπιβάλλοντος καὶ καταπληκτικοῦ αὐτοῦ μεγέθους, ὡς ἐν ἐστίᾳ τινὶ συγκεντροῖ ἐν ἑαυτῷ ἅπασαν τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ Ναοῦ ἀγιογραφικὴν διάταξιν, καὶ πρῶτῳ ποδὶ συναρπάξει τὴν προσοχὴν καὶ τὰ βλέμματα πάντων τῶν ἐν τῷ Ναῷ εἰσερχομένων καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογεῖ τὰ διὰ τῶν αἰώνων ἐν τῷ

Βαπτίσματος, τῆς Σταυρώσεως καὶ τῆς εἰς Ἄδου Καθόδου τῆς ἐν Χίφ Μονῆς παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ψηφοθετήματα τῆς ἀνωτέρω Μονῆς κατὰ πολὺ εἰσὶν ὑποδεέστερα τῶν ψηφοθετημάτων τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου.

(1) Περὶ τῶν ὀκτῶν τούτων ἰδὲ καὶ Didron Iconographie Chrétienne σ. 118.

(2) Οὕτως ἀγένειος παρίσταται ὁ Μωϋσῆς καὶ ἐν ἐτέρᾳ μουσειογραφικῇ εἰκόνι τῆς Μεταμορφώσεως, τοῦ ι'. αἰῶνος, εὐρισκομένη ἐν τῷ ἐν Λούβρῳ Μουσείῳ,

Ναῶ εἰσερχόμενα καὶ ὑπ' αὐτὸν διερχόμενα πλήθιν τῶν πιστῶν. τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατῶν τὸ ἱερόν αὐτοῦ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται Σταυρός, διπλῇ σειρᾷ μαργάρων κεκοσμημένος, οἷον εἰ ἐκδιδάσκει τὰς ἑαυτοῦ ἀληθείας εἰς τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ ὁπαδοὺς. Κατὰ τὴν ὥραιαν

Ὁ Παντοκράτωρ τῆς Μονῆς Δαφνίου, ὡς οἷτος ἐδῶζετο
πρὸ τῶν ἐπισκευῶν, καὶ πρὸ τοῦ θεισμοῦ τῆς 10 Ἰανουαρίου 1839.

δὲ ἔκφρασιν τοῦ ἱεροῦ Φωτίου, περὶ τοῦ Παντοκράτορος τῆς ἐν Βυζαντίῳ Νέας Ἐκκλησίας, τῆς ἐν τοῖς Βασιλείοις, ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Α' τοῦ Μακεδόνα οἰκοδομηθείσης, αἰποῖς ἂν αὐτὸν τὴν γῆν ἐφορᾶν, καὶ τὴν περὶ ταύτης διανοεῖσθαι διακόσμησιν τε καὶ κυβέρνησιν». (1)

Ὁ Ἰησοῦς ἐσωτερικῶς φέρει χιτῶνα βαθεως βυσσίνου χρώματος, κεκοσμημένον δι' ἐρυθροχρύσου πλατεῖας ταινίας (latus clavus),

ἧς ἑγχρωμον ἀπεικόνισιν ἴδὲ, Album, Labarte. Hist. des Arts industr. pl. CXX. καὶ Bayet. L'art Byzantin, Paris. σελ. 125.

(1) Γ. Κωδ. Ἐκδ. Βόννης, σελ. 199. 122.

ἱξωτερικῶς δὲ ἐπενδύτην βαθέως κυανοῦ χρώματος· περὶ δὲ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ γράφεται στέφανος, συνιστάμενος ἐκ τριῶν γραμμῶν, μέλανος, ἱρυθροῦ καὶ κυανοῦ χρώματος. Τὰ ἐπὶ τοῦ στεφάνου δ' αὐτοῦ ἐκ λευκοῦ χρυσοῦ τρία διαχωρίσματα δηλοῦσι τὸν ὑπ' αὐτὸν Σταυρόν, ὃν ἀρχικῶς ἄνευ τοῦ στεφάνου ἔφερεν, ὡς εἰς ἀρχαίας εἰκόνας καὶ εἰς Βυζαντικὰ τοῦ Η' καὶ Θ' αἰῶνος νομίσματα βλέπομεν. ⁽¹⁾ (Ἰδὲ σ. 61).

Τὸ μέγεθος τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἰησοῦ μέχρι τοῦ πώγωνός ἐστιν 1,87 γαλ. μ. τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ σώματος 1 65. τὸ πλάτος τῆς μὲν κεφαλῆς αὐτοῦ ἐστιν 1,34 τοῦ δὲ σώματος 3,50, τὸ δὲ πλάτος τοῦ πεποικιλμένου ἐπικαλύμματος τοῦ Εὐαγγελίου ἐστὶν ἀκριβῶς 1 μέτρον· ἐν ᾧ δὲ ἐν τοῖς ἀρχαίοις βυζαντινοῖς ἔργοις, ἡ σφαγὴ τοῦ σώματος τοῦ Παντοκράτορος, κατὰ κανόνα σχεδόν, εὔρηται ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ περὶ τὸν Παντοκράτορα γραφομένου πολυχρώμου κύκλου, τοῦ περιστῶντος τὸ οὐράνιον τόξον, καὶ οὕτως ὑπὸ τῶν ἀγιογράφων καλουμένου, ⁽²⁾ ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου τὸ κέντρον τοῦ κύκλου τούτου πίπτει ἐπὶ τῆς ἀρ-στερᾶς σιαγόνος τοῦ Ἰησοῦ. ⁽³⁾

Ὁ Buchon, ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ «La Grèce Continentale et la Morée,» (Paris. 1843) ἀναφέρει ὅτι ὁ Παντοκράτωρ τῆς Μονῆς Δαφνίου ὑπενθυμίζει μᾶλλον τὸν ἐν Cefalù τῆς Σικελίας Παντοκράτορα, ἢ τὸν ἐν Monreale «La voute», λέγει ἐπὶ λέξει, «est ornée d'un Christ bénissant de la droite avec un livre dans la main gauche, qui rappelle celui de l'église de Cefalù en Sicile plus

(1) Ἰδὲ Sabatier. Description général des Monnaies Byzantines. Τόμ. II. Pl. XXXVII. 2, 11. Pl. XXXVIII. 9, 12 Pl. XLII. 1, 12. πρὸς καὶ Collection Montagu, Paris. 1896. no. 1162 καὶ Collection de M. le Vicomte de Ponton d'Amécourt, Paris. 1887 no. 928. πρὸς καὶ Sabatier II. σελ. 182. Pl. LII. 15 καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ 1081—1118. Ἐκτενέστερον περὶ τούτου ἰδὲ καὶ ἡμετέραν Ἀγιογραφίαν σελ. 41—42.

(2) Ἐρμ. Ζωγρ. σελ. 249.

(3) Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἀναφερόμεθα εἰς τὸν ἀρχαῖον Παντοκράτορα τοῦ Ναοῦ, ὡς οὗτος εἶχε πρὸ τῶν ἐπισκευῶν, καὶ πρὸ τῆς κατατροφῆς τοῦ ἀρχαίου θόλου. Ἀκριβῆς δὲ εἰκόνα τοῦ Παντοκράτορος τούτου πρὸ τῶν ἐπισκευῶν, καὶ ὡς οὗτος ἐσώζετο μέχρι τῆς 6 112 ὥρας π. μ. τῆς 10 Ἰανουαρίου τοῦ 1889, ὅτε δεινὸς σεισμὸς ἐπελθὼν τὰς ἐν τῷ Ναῷ μεγάλας καταστροφὰς ἐπέφερε, καὶ περὶ ὧν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ σελ. 74 126. τὰ δέοντα εἴπομεν, εἰς μεῖζον σχῆμα, ἰδὲ ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ σελ. 122—123.

encore, que celui de Monreale, et est exécuté en mosaïque.» (σελ. 133), διὰ τοῦ ο ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ (σελ. 126) πρὸς τῇ εἰκόνι τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου, δημοσιεύομεν καὶ ταύτην τοῦ Παντοκράτορος τῆς ἐν Cefalù τῆς Σικελίας Μητροπόλεως, ἣνθα ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τούτῳ τῷ 1884 ἐν Σικελίᾳ μετέβημεν πρὸς σπουδὴν καὶ σύγκρισιν τῶν δύο τούτων ἀπεικονίσεων τοῦ Παντοκράτορος, ἐκ ταύτης δὲ καταφαίνεται τὸ ἐν-εὐλῶς διάφορον, τῆς τε στάσεως, διαθέσεως καὶ πτυχώσεως τοῦ Παντοκράτορος τῆς ἐν Cefalù Μητροπόλεως, ἀπὸ τῆς στάσεως, διαθέσεως καὶ πτυχώσεως τοῦ Παντοκράτορος τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Ὅπερ ὁμως σπουδαιότατον καὶ προσοχῆς ἄξιον ἐστὶν ὅτι ὁ τύπος οὗτος τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου, πανομοιότυπως σχεδὸν εὑρεται ἐπὶ τῶν χρυσῶν ἰδίως νομισμάτων τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου τοῦ ι' αἰῶνος. Ἐντεῦθεν τὰ ζητήματα **πόθεν τοῦτο ; τίς τύπος ἐστὶν ἀρχαιότερος ;** ὁ τοῦ Δαφνίου ἢ ὁ τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ ι' αἰῶνος ; Βεβαίως καθ' ἡμᾶς ὁ τῶν Αὐτοκρατόρων, ὃν, ὡς ἔχει, ἔστω καὶ ἡσσονος τέχνης, ἀπειμιμήθη ὁ πολὺ ἀνώτερος κολλιτέχνης τῶν ψηφοθετημάτων τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ σπουδὴ καὶ μελέτη τῶν Βυζαντιακῶν νομισμάτων προάγει ἡμᾶς εἰς σοβαρὰ καὶ σπουδαία συμπεράσματα, οὐ μόνον περὶ τοῦ τύπου τούτου τοῦ Παντοκράτορος, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου, διὰ τοῦτο ὑποτάσσομεν ἐνταῦθα τὴν ἀπὸ τῶν Βυζαντιακῶν νομισμάτων εἰδικὴν ταύτην μελέτην, ἐν σχέσει πρὸς τὸν τύπον τοῦτον τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Πορίσματα ἐξαγόμενα ἀπὸ τῆς μελέτης τῶν βυζαντιακῶν νομισμάτων, περὶ τοῦ Παντοκράτορος τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἱεροῦ τούτου Ναοῦ.

Ἦδη ὁ τύπος οὗτος, τῆς κατὰ προτομὴν παραστάσεως τοῦ Κυρίου, ὅστις κυρίως ἐκλήθη καὶ καλεῖται *Παντοκράτωρ*, κατὰ τὸν ζ' αἰῶνα τὸ πρῶτον ἀναφανείς, ὑπὸ διαφόρους ἀποκλίσεις, ἀπαντᾷ μέχρι τέλους σχεδὸν τῆς Βυζαντιακῆς Αὐτοκρατορίας ἐπὶ νομισμάτων Ἰωάννου Η' τοῦ Παλαιολόγου ⁽¹⁾ ὡς καὶ ἐπὶ νομισμάτων τῶν βασιλέων τῆς

(1) Sabatier. II. σελ. 279. Pl. XLIV. 1.

Νικαίας, Θεοδώρου Γ' τοῦ Δούκα (1255—1259),⁽¹⁾ καὶ τῶν Βασιλέων τῆς Θεσσαλονίκης, Θεοδώρου Β' Ἀγγέλου τοῦ Κομνηνοῦ (1223 — 1230),⁽²⁾ καὶ Μανουῆλ Ἀγγέλου (1230—1232).⁽³⁾

Τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ τύπου τούτου, πολὺ πρὸ τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς ἰ'. αἰῶνος, εὐρίσκομεν ἤδη ἐπὶ χρυσῶν νομισμάτων τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ Β' τοῦ Ῥινοτμήτου (685—711), κατ' ἀρχὰς μὲν τῷ 685—695, ὑπὸ τὸν σεβαστὸν τύπον τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 νομίσματος,⁽⁴⁾ εἶτα δὲ ἐπὶ χρυσῶν νομισμάτων τοῦ αὐτοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ Β' τοῦ Ῥινοτμήτου μετὰ τοῦ συναυτοκράτορος υἱοῦ αὐτοῦ Τιβερίου τοῦ Δ'. (705—711)⁽⁵⁾ ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ νομίσματος 2⁽⁶⁾ Ἐπαναλαμβάνεται δ' εἶτα ὁ τύπος αὗτος ἐπὶ νομισμάτων Μιχαῆλ Α' τοῦ Ῥαφαηλῆ (811—813).⁽⁷⁾ Μιχαῆλ Γ' καὶ Θεόδωρος (842—856)⁽⁸⁾ καὶ τοῦ αὐτοῦ μόνου (856—866).⁽⁹⁾ Τὸν καὶ μέχρι τῶν ἐλαχίστων ὅμως πανεμοιότυπον σχεδὸν τύπον τοῦ ἐπὶ τῶν νομισμάτων Παντοκράτορος, πρὸς τὸν Παντοκράτορα τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς Διφνίου, εὐρίσκομεν, ὡς ἤδη εἶπομεν, εἰς χρυσὰ νομίσματα τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ ἰ'. αἰῶνος, Κωνσταντίνου Ι' τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ Ῥωμανοῦ Β' (948—959. Ἰδὲ νόμισμα 3).⁽¹⁰⁾ Ἐπὶ νομισμάτων Νικηφόρου Β' τοῦ Φωκά καὶ Βασιλείου τοῦ Β', κομιδῇ νέου τότε ὄντος (963—969)⁽¹¹⁾. Ἰδὲ νόμισμα 4⁽¹²⁾ τοῦ αὐτοῦ Νικηφόρου τοῦ Φωκά

(1) Sabatier. II. σελ. 294 Pl. LXV. 10. καὶ LXVI. 5.

(2) Sabatier. II. σελ. 300. Pl. LXVI. 7.

(3) Sabatier. II. σελ. 302. Pl. LXVI. 10.

(4) Collection de M. le Vicomte de Ponton d'Amécourt Paris 1887. Pl. XXXIV. No. 924.

(5) Sabatier II σελ. 23. Pl. XXXVI. 2.

(6) Collection de feu. M. H. Montagu Paris. 1896. No. 1171.

(7) Sabatier. II. σελ. 76, 78. Pl. XLII. 1.

(8) Sabatier. II. σελ. 100. Pl. XLIV. 7.

(9) Sabatier. II. σελ. 101. Pl. XLIV. 12.

(10) Τὸ νόμισμα τοῦτο εὑρίσκεται ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἐθνικῷ νομισματικῷ Μουσείῳ. Πρὸς. καὶ Montagu, σελ. 170. Pl. XL. No. 1230.

(11) Sabatier II σελ. 134—136. Παπαρηγ. Δ'. σελ. 123.

(12) Montagu. σελ. 170. Pl. XL. No. 1231. πρὸς. Sabatier II σελ. 136. Pl. XLVII. 10. 11. πρὸς. καὶ Gustave Schlumberger, un Empereur Byzantin, au dixième siècle, Nicéphore Phocas. Paris. 1890. σελ. 492.

1. Χρυσοῦν νόμισμα
Ἰουστινιανοῦ Β' τοῦ Πινο-
τμήτου 685—695.

2. Χρυσοῦν νόμισμα
Ἰουστινιανοῦ Β' τοῦ Πινο-
τμήτου 705—711.

3. Χρυσοῦν νόμισμα
Κωνσταντίνου Ι'
καὶ Ῥωμανοῦ Β' τοῦ
υἱοῦ αὐτοῦ 948—959.

4. Χρυσοῦν νόμισμα
Νικηφόρου Β' τοῦ Φωκᾶ
καὶ Βασιλείου Β'
963—969.

5. Χρυσοῦν νόμισμα
Νικηφόρου Β' τοῦ Φωκᾶ,
μόνου
964—969.

6. Χαλκοῦν νόμισμα
Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ
969—976.

7. Χρυσοῦν νόμισμα
Βασιλείου Β' καὶ Κωνσταν-
τίνου ΙΑ' 976—1025.

8. Χρυσοῦν νόμισμα
Βασιλείου Β' καὶ Κωνσταν-
τίνου ΙΑ' 976—1025.

9. Χρυσοῦν νόμισμα
Βασιλείου Β' καὶ Κωνσταν-
τίνου ΙΑ' 976—1025.

μόνου (964—969. Ἰδὲ νόμισμα 5.) ⁽¹⁾ ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ (969—976. Ἰδὲ νόμισμα 6) ⁽²⁾ καὶ ἐπὶ νομισμάτων Βασιλείου τοῦ Β' καὶ Κωνσταντίνου ΙΑ' (976—1025. Ἰδὲ νόμισμα 7. ⁽³⁾ 8. ⁽⁴⁾ καὶ 9.) ⁽⁵⁾ ἤτοι ἐπὶ νομισμάτων τῶν ἀπὸ τοῦ 948—1025 Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Οὕτως ἐκ τῶν ἀπεικονίσεων τῶν ἀνωτέρω νομισμάτων παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Παντοκράτωρ τῆς Μονῆς Δαφνίου, πλὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1 καὶ 2 νομίσματος, ἔχει τὴν αὐτὴν τῶν χειρῶν καὶ τῶν ἐνδυμάτων διάθεσιν καὶ διάταξιν πρὸς τοὺς ἀνωτέρω τύπους τοῦ Παντοκράτορος. Καὶ ἐν μὲν τοῖς νομίσμασι 3, 4, 8 καὶ 9 βλέπομεν τὸ ἐντελὲς πανομοιότυπον τῶν δακτύλων ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τοῦ Παντοκράτορος, πρὸς τοὺς δακτύλους ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἐν δὲ τοῖς νομίσμασι 1, 5 καὶ 7, τὴν αὐτὴν σχεδὸν διάθεσιν τῆς κομώσεως τοῦ Κυρίου, πρὸς τὴν κόμωσιν τοῦ Παντοκράτορος τῆς Μονῆς Δαφνίου. Τοῦτο δὲ καθ' ἡμᾶς, ἐκτὸς τοῦ χαρακτῆρος τῆς τέχνης τοῦ ὄλου

(1) Amécourt, No. 965. πρὸς. καὶ Montagu σελ. 170. Pl. XL. No 1232. καὶ Sabatier II. σελ. 137 Pl. XLVII. 2. Schlumberger, Nichephore Phocas, σελ. 493.

(2) Ὡσαύτως τὸ νόμισμα τοῦτο εὗρηται ἐν τῷ Ἑθνικῷ νομισματικῷ Μουσείῳ, ὡς καὶ πλεῖστα ὅμοια εὗρηται ἐν τῷ ἡμετέρῳ Χριστιανικῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ. πρὸς. καὶ Sabatier II. σελ. 138, 141. Pl. XLVII. 17. XLVIII. 2 5. 6. 7. 8. πρὸς. καὶ Amécourt No 976.

(3) Amécourt. No. 968.

(4) Montagu. σελ. 171. Pl. XL. No. 1234, 1235, 1236, καὶ 1237. πρὸς. καὶ Sabatier. II. σελ. 144. Pl. XLVIII. 10.

(5) Γ' νόμισμα τοῦτο εὗρηται ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἑθνικῷ νομισματικῷ Μουσείῳ· ἀπαντᾷ δ' εἴτα ὁ τύπος οὗτος καὶ ἐπὶ νομισμάτων Μιχαήλ Δ' τοῦ Παφλαγόνος (1034-1041) Sabatier. II. 152 Pl. XLIX. 3. Ἐπὶ νομισμάτων Κωνσταντίνου Ι' τοῦ Μονομάχου (1042—1055), Sabatier. II. σ. 155. Pl. XLIX. 5. μεθ' ὃ ὁ τύπος παρεκκλίνει ἐπὶ Θεοδώρου (1055—1056). Sabatier. II. σελ. 160. Pl. XLIX. 14. ἐπανερχεται δὲ εἴτα ἐπὶ Ἰσαὰκ Α' τοῦ Κομνηνοῦ (1057—1059), Sabatier. II. σελ. 162. Pl. L 1. Ῥωμανοῦ Δ' τοῦ Δογένοῦς (1068—1070), Sabatier. II. σελ. 170. Pl. LI 1. ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου (1078—1081), Sabatier. II. σελ. 178. Pl. LI. 13, 14, καὶ ἐπὶ Μανουὴλ Α' τοῦ Κομνηνοῦ (1143—1180), Sabatier. II. σελ. 202. Pl. LV. 9, 10. μεθ' ὃν ἄρχονται ἐπαισθητῶς αἱ διαφοροὶ παρεκκλίσεις ἀπὸ τοῦ τύπου τούτου τοῦ Παντοκράτορος τοῦ Νεοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου, μέχρι τῶν τελευταίων, ὡς εἶδομεν, Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.